

Van des ...

GYMNASIUM TE DORDRECHT.

PROGRAMMA

VAN HET

ONDERWIJS,

GEDURENDE DEN CURSUS

1882 - 1883.



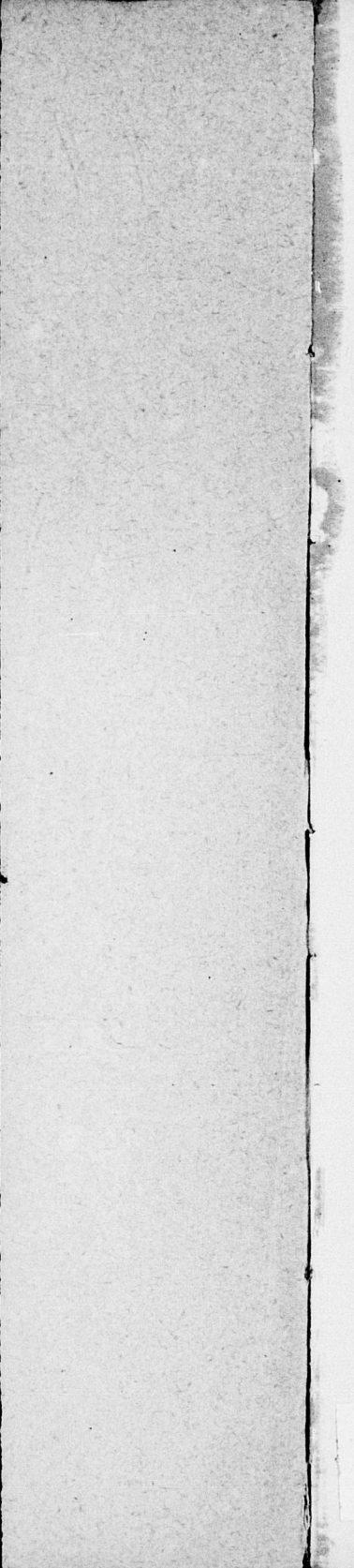
DORDRECHT,
H. R. VAN ELK.

1882.

ct.
8

**B. oct.
2858**





B. 8° 2858

GYMNASIUM TE DORDRECHT.

PROGRAMMA

VAN HET

ONDERWIJS,

GEDURENDE DEN CURSUS

1882 — 1883.



DORDRECHT,
H. R. VAN ELK.
1882.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT



0357 0649

COLLEGIE VAN CURATOREN.

Mr. G. A. DE RAADT, *Voorzitter.*
Ds. P. M. KELLER VAN HOORN.
Mr. J. J. DE REUS.
Dr. J. A. DELHEZ.
Mr. D. VAN TIENEN JANSSE.
Mr. J. A. VAN DORSSER, *Secretaris.*

LEERAREN.

Dr. S. J. WARREN, *Rector, Leeraar in de Oude Talen.*
Dr. P. SCRINERIUS, *Conrector, Leeraar in de Oude Talen.*
Dr. H. J. KIEWIET DE JONGE, *Leeraar in de Oude Talen en Aard-
rijkskunde.*
Dr. D. G. JELGERSMA, *Leeraar in de Oude Talen.*
H. DUVANEL, *Leeraren in de Fransche Taal.*
W. DE JAGER, *Leeraar in de Hoogduitsche Taal.*
M. KEIDEL, *Leeraar in de Engelsche Taal.*
J. HESSLING, *Leeraar in de Wiskunde.*
G. J. v. D. STOUWE, *Leeraar in de Natuur- en Scheikunde
en Nat. Historie.*
J. J. Doestburg *Leeraar in de Geschiedenis en Ne-
derlandsch.*

*Doctorandus in de Nederl.
taal en Letterkunde*

nichts meer?

LEERLINGEN.

Het aantal leerlingen was op 1 Januari 1882:
15 in de eerste klasse;
19 en een toehoorder in de tweede;
13 in de derde;
10 in de vierde; dus 57 en 1 toehoorder.

Over de toelating der leerlingen.

Voor de toelating tot de eerste klasse wordt een examen afgelegd in het lezen, schrijven, rekenen, de beginselen der Nederlandsche en Fransche taal, der Aardrijkskunde en der Geschiedenis.

Rekenen. De hoofdbewerkingen met geheele getallen; de kenmerken hunner deelbaarheid, het vinden van den grootsten gemeenen deeler en van het kleinste gemeene veelvoud. De voornaamste eigenschappen en de hoofdbewerkingen van gewone en tien-deelige breuken. Metrieke stelsel. Oplossen van eenvoudige toepasselijke vraagstukken en uit het hoofd rekenen.

Nederlandsch. Bekendheid met de rededeelen, hunne verbuiging en vervoeging, en met enkele hoofdregels der spelling; eenige bedrevenheid in taal- en redekundig ontleden. Vloeiend en duidelijk lezen; duidelijk schrijven.

Fransch. Vaardig lezen, verbuigen en vervoegen ook van de onregelmatige werkwoorden, en het in de Nederl. taal overbrengen van eenvoudige opstellen.

Aardrijkskunde. Bekendheid met de ligging der voornaamste landen van Europa. Kennis (in hoofdzaken) van de aardrijkskunde van Nederland.

Geschiedenis. Overzicht van de hoofdgebeurtenissen der vaderlandsche geschiedenis en der hiermee in betrekking staande hoofdfeiten in de algemeene geschiedenis.

Bij het geheele examen zal minder gelet worden op de uitgebreidheid en omvang, dan op het gehalte der kennis.

KONINKLIJK BESLUIT *van 29 Juni 1878,*
S. 98, tot vaststelling van het leerplan
der gymnasia en progymnasia.

ARTIKEL 1.

Het onderwijs aan de gymnasia wordt gegeven in een zes-jarigen cursus, ingerigt volgens de voorschriften van dit besluit.

Het schooljaar vangt aan met den eersten dag der maand September.

Behalve op de zon- en feestdagen en in de vacantiën, bedoeld in art 10 der wet van den 28 April 1876 (Staatsblad N^o. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, worden de lessen gedurende het gansche schooljaar gehouden op de uren van iederen schooldag, door den geneenteraad daarvoor aangewezen.

ART. 2.

Zamenvoeging van klassen bij de lessen is verboden.

Uitzondering op dezen regel is alleen dan geoorloofd, wanneer ontstentenis van leeraren of soortgelijke buitengewone omstandigheden tijdelijk bijeenzijn van verschillende klassen noodzakelijk maken.

Bedraagt het getal leerlingen derzelfde klassen meer dan vier en twintig, zoo moet zij in twee, bedraagt het meer dan vijftig zoo moet zij in drie paraleklassen geplitst worden.

ART. 3.

De tabel, bij dit besluit gevoegd, wijst aan hoevele lesuren aan het onderwijs in elk der vakken, vermeld onder *a* tot en met *m* in art. 5 der wet van 28 April 1876 (Staatsblad N^o. 102), tot regeling van het hooger onderwijs, wekelijks in elke klasse *minstens* besteed moet worden.

Vermeerdering dier lesuren is geoorloofd, mits het getal, tot bijwoning waarin de leerlingen van elke klasse verplicht zijn, dat van twee en dertig niet te boven ga.

Wordt daarenboven onderwijs gegeven in één der vakken, vermeld in genoemd art. 5 onder *n* of *o*, of in beide, dan rekenen de daaraan te besteden lesuren bij de toepassing der twee vorige zinsnede niet mede.

| VAKKEN. | 1e Klasse. | 2e Klasse. | 3e Klasse. | 4e Klasse. | 5e Klasse. | 6e Klasse. | Geheel getal lesuren. |
|--------------------------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|-----------------------|
| Grieksch | — | 6 | 6 | 7 | 7 | 8 | 34 |
| Latijn | 8 | 6 | 6 | 6 | 7 | 7 | 40 |
| Nederlandsch | 3 | 2 | 2 | 2 | 2 | 1 | 12 |
| Fransch | 4 | 2 | 2 | 2 | 1 | 1 | 12 |
| Hoogduitsch | — | 3 | 2 | 2 | 2 | 1 | 10 |
| Engelsch | — | — | 3 | 3 | 2 | 1 | 9 |
| Geschiedenis | 4 | 3 | 3 | 2 | 2 | 3 | 17 |
| Aardrijkskunde | 3 | 2 | 2 | 1 | — | 1 | 9 |
| Wiskunde | 4 | 3 | 3 | 3 | 5 | 5 | 23 |
| Natuur en Scheikunde. | — | — | — | — | 2 | 2 | 4 |
| Natuurlijke historie . | 2 | 2 | — | — | 2 | 2 | 8 |
| Getal uren. | 28 | 29 | 29 | 28 | 32 | 32 | 178 |

ART. 4.

Het onderwijs omvat:

a. voor de Grieksche taal en letterkunde:

in de tweede tot en met de vierde klassen, de gronden der spraakleer, de lezing en verklaring van eenvoudig Attisch proza en in de vierde klasse ook van Epische poëzy;

in de vijfde klasse, de herhaling en voortzetting der spraakleer, de lezing en vertaling van proza en van Epische poëzy;

in de zesde klasse, de lezing en verklaring van moeilijker Attisch proza en van lyrische en dramatische poëzy.

In de vijfde klasse worden bovendien twee lesuren aan de cursorische lezing van gemakkelijke schrijvers en in de zesde klasse drie lesuren aan de cursorische lezing van proza en van Epische poëzy besteed. Deze lesuren zijn meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *a.*

b. voor de Latijnsche taal en letterkunde.

in de eerste tot en met de vierde klassen, de gronden der spraakleer, de lezing en verklaring van proza en van Epische poëzy;

in de vijfde klasse, de herhaling en voortzetting der spraakleer, de lezing en verklaring van moeilijker proza en van Epische, lyrische en dramatische poëzy;

in de zesde klasse, de voortzetting van de lezing en verklaring van moeilijker proza en poëzy.

In de vijfde klasse worden bovendien twee lesuren aan de cursorische lezing van schrijvers, in de zesde klasse drie lesuren aan de cursorische lezing van schrijvers, en aan de Romeinsche antiquiteiten besteed. Deze lesuren zijn meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *a.*

c. voor de Nederlandsche taal en letterkunde;

in de eerste tot en met de derde klassen, de spraakleer, taal- en stijloefeningen en de lezing en verklaring van nieuwere schrijvers;

in de vierde klasse, stijloefeningen, lezing en verklaring van klassieke schrijvers uit het laatste gedeelte der achttiende en uit de negentiende eeuw;

in de vijfde en zesde klassen, stijloefeningen en een beknopt overzicht der Vaderlandsche letterkunde door lezing van stukken uit vroegeren en lateren tijd;

d. voor de Fransche taal:

in de eerste tot en met de derde klassen, de uitspraak, de gronden der spraakleer, vertaling uit het Fransch in het Nederlandsch en omgekeerd, lezing van stukken uit den nieuweren tijd;

in de vierde tot en met de zesde klassen lezing en verklaring van meesterstukken van de letterkunde;

e. voor de Hoogduitsche taal:

in de tweede tot en met de vierde klassen, de uitspraak, de gronden der spraakleer, vertaling uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch en omgekeerd, lezing van stukken uit den nieuweren tijd;

in de vijfde en de zesde klassen, lezing en verklaring van meesterstukken van de letterkunde;

f. voor de Engelsche taal:

in de derde en vierde klassen, de uitspraak, de gronden der spraakleer, vertaling uit het Engelsch in het Nederlandsch en omgekeerd;

in de vijfde en de zesde klassen, lezing en verklaring van meesterstukken van de letterkunde;

g. voor de geschiedenis:

a. voor de Vaderlandsche Geschiedenis:

in de eerste tot en met de derde klassen, een algemeen overzicht der Vaderlandsche Geschiedenis;

in de zesde klasse, een overzicht van de Staatsregeling van ons Vaderland sinds 1747 tot op den jongsten tijd;

b. voor de Algemeene Geschiedenis:

in de eerste tot en met de derde klassen, een overzicht der Algemeene Geschiedenis;

in de vierde en de vijfde klassen, eene meer uitvoerige behandeling der oude geschiedenis, en wel in het bijzonder van die der Grieken in de vierde en van die der Romeinen in de vijfde klasse:

in de zesde klasse, eene algemeene herhaling en behandeling meer in bijzonderheden van de nieuwe Geschiedenis sinds den vrede van Utrecht;

h. voor de aardrijkskunde:

in de eerste tot en met de derde klassen, een algemeen overzicht der hedendaagsche aardrijkskunde;

in de vierde klasse, de grondtrekken der oude aardrijkskunde;

in de zesde klasse, behandeling van hoofdpunten uit de wiskundige en de natuurkundige aardrijkskunde;

i. voor de wiskunde:

a. voor de Reken- en Stelkunde:

in de eerste tot en met de vierde klassen, de hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen en stelkunstige vormen, de deelbaarheid der getallen, het metricke stelsel, de evenredigheden, de vergelijkingen van den eersten graad met één of meer onbekenden, de wortelgrootheden, de gebroken en negatieve exponenten, de vierkantsvergelijkingen, de logaritmen, de reeksen;

in de vijfde en de zesde klasse, herhaling van het geleerde;

b. voor de Meetkunde:

in de eerste tot en met de vierde klassen, de planimetrie en van de stereometrie de ligging en snijding van vlakken, den drievlakkenhoek, de oppervlakten en inhouden van lichamen door platte vakken begrensd;

in de vijfde klasse de voortzetting der stereometrie;

in de zesde klasse, herhaling van het geleerde.

Bovendien worden in de vijfde klasse twee, en in de zesde

klasse drie lesuren, meer bijzonderlijk bestemd voor de leerlingen, bedoeld in art. 5 onder *b*, besteed aan de goniometrie, de vlakke en de bolvormige trigonometrie, de beginselen der vlakke coördinatenleer en herhaling en toepassing op vraagstukken van het geleerde in reken-, stel- en meetkunde;

k. en l. voor de natuurkunde en de scheikunde:

in de vijfde en de zesde klassen, proefondervindelijke behandeling van de voornaamste, binnen het bereik der leerlingen liggende, verschijnselen op het gebied der natuurkunde en van enkele der voornaamste van dergelijke verschijnselen op dat der anorganische scheikunde;

m. voor de natuurlijke historie:

in de eerste en de tweede klassen, oefening van het waarnemingsvermogen door behandeling en vergelijking van, inzonderheid inlandsche, plant- en diervormen;

in de vijfde en de zesde klassen, inleiding tot de kennis van het planten- en dierenrijk.

ART. 5.

Vrijstelling wordt in de vijfde en de zesde klassen verleend aan leerlingen:

a. die zich uitsluitend willen onderwerpen aan het eindexamen ter verkrijging van het getuigschrift voor de faculteit der godgeleerdheid, der regtsgeleerdheid of der letteren en wijsbegeerte, van de lessen in de meetkunde, meer bijzonderlijk bestemd voor hen, hieronder onder *b* genoemd, en van die in de natuurlijke historie;

b. die zich uitsluitend willen onderwerpen aan het eindexamen ter verkrijging van het getuigschrift voor de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde, van de lessen in het Grieksch en in het Latijn, meer bijzonderlijk bestemd voor hen hierboven onder *a* genoemd.

LIJST DER BOEKEN.

De leerlingen moeten zich de laatste uitgaven aanschaffen, de boeken voor dat ze zijn opengesneden aan de leeraren toonen en de in eene vorige klasse gebruikte boeken bewaren.

G R I E K S C H.

KLASSE II. *Pluijgers*, Leerboek der Grieksche taal. *Kreenen* en *van der Kloes*, Grieksch leesboek, *van den Es*, Grieksche opstellen I. *Dübner*, Grieksche oefeningen.

KLASSE III. *Pluijgers*, *van den Es*, II. *Kreenen*, *Dübner*, *Anabasis* ed. *Cobet*, *Volbrecht*, Wörterbuch zu Xenophon's *Anabasis*.

KLASSE IV. *Pluijgers*, *Mehler*, Hoofdregels der Grieksche Syntaxis *v. d. Es*, II, III, *Dübner*, *Homerus* *Odyssea*, *Autenrieth*, Wörterbuch zu *Homer*, *Lysias*, ed *Cobet*, *Xenophon*, *Hellenika*, *Lucianus*.

KLASSE V. Voor alle leerlingen 5 uren. *Pluijgers*, *Mehler*, *v. d. Es*, III IV. *Dübner*. *Homerus* *Ilias*. *Herodotus*. *Plato* n^o. I. *Euripidis* *Alkestis*. *Demosthenes* Vol I. pars 1. *v. d. Es*, Letterkunde der Grieken en Romeinen.

Afdeeling A. Cursorische lezing van *Homerus*, *Isokrates*, *Lucianus*, en *Xenophon*. 2 uren.

Woordenboek; *van den Es*.

LATIJN.

KLASSE I. *Ellendt*, Latijnsche Grammatica *Spiesz*, Latijnsche Vertaal oefeningen I en II *Jacobs en Döring*, Latijnsch leesboek I. *Nepos* ed. Cobet.

KLASSE II. *Ellendt*, *Spiesz*, II en III. *Nepos*, *Caesar* de bello Gallico *Kan* en *Schröder*, Bloemlezing uit latijnsche dichters, Eerste stuk.

KLASSE III. *Ellendt Spiesz* III. *Bake*, themata, *Ovidius* Metamorphoses, *Caesar* de bello Gallico, *Lüders*, Chrestomathia Ciceroniana.

KLASSE IV. *Ellendt*, *Bake*. *Ovidius*, Metamorphoses. *Vergilius*, *Sallustius* (edition Constant Paris. Librairie Delagrave) *Ciceronis* Orationes Selectae XXI. ed. Klötz, Pars I. *Livius* (later op te geven).

KLASSE V. Voor afdeeling A. en B, 5 uur.

Ellendt, *Speyer*, Latijnsche Spraakkunst I. *Bake*, *Vergilius*, *Horatius*, *Cicero* als in IV. *Plautus Tacitus* (later op te geven). Voor afdeeling A, 2 uur.

Cursorisch lezen van *Livius* vol. II. *Sallustius*, *Ovidius* III.

Woordenboek: *Kan* en *Schröder* (f 3.50) of *Engelbrecht* (f 9.75) van *Hoëvell*, Nederlandsch Latijnsch Woordenboek.

De leerlingen van klasse II, III, IV en V, dienen te hebben *Hecker*, Klassisch Woordenboek (f 3,90). of *Lübker*, Klassisch Woordenboek door van *Hoëvell* (f 9.50).

Waar geene bepaalde uitgaven van Grieksche of Latijnsche schrijvers zijn opgegeven, worden de laatste van *Teubner* bedoeld.

NEDERLANDSCH.

KLASSE I. *Matthes*, Taal- en Spelregels, *Stellwagen*, Stijloefeningen Iste stuk. *Dozy* en *de Stoppelaar*, Proza en Poezie, *Thieme's* Zakwoordenboek der Ned. Taal.

KLASSE II. *Cosyn*, Beknopte Nederl. Spraakkunst. Etymologie, *Cosyn*, oefeningen. *Leopold*, Een sleutel (Wolters) proza, *Tollens*, Overwintering op Nova Zembla.

KLASSE III. *Cosyn*, Syntaxis.

De Keijzer, Bloemlezing door *Stellwagen*. 1^e en 3^e deel.

Stijloefeningen door *Stellwagen* Tweede stuk.

KLASSE IV. *Nassau*, De woorden en hunne beteekenissen.

Potgieter, Proza. *Staring*.

KLASSE V. *Jan ten Brink*, kleine geschiedenis der Ned. Letterkunde.

De Groot, Leopold en Rijkens, Ned. Letterkunde.

Potgieter, Een bundel liederen, bijeenverzameld door *Zimmerman*.

F R A N S C H.

KLASSE I. Spraakleer volgens *Dubois*, Nouv. grammaire française, 1^{re}. année Amersfoort.

Vertalen van thema's en oefeningen uit *Dubois*, Nouveau recueil 1^{re} année. *G. Vernet*, Entretiens familiers. *Faizely*, Exercices de lecture et de conversation 1^{re}. année.

KLASSE II. Spraakleer volgens *Dubois*, grammaire 2^{re}. année.

Recueil 2^{re}. année *G. Vernet*, Entretiens familiers. *Valkhoff*, Prose et Poésie.

KLASSE III. Spraakleer volgens *Dubois*, N. gr. Fr. 2^{re}. année.

Dubois, Recueil 2^{re}. année. *G. Vernet* Entretiens f. *E. Souvestre* Sous la tonnelle. *E. Müller*, la jeunesse des hommes célèbres.

KLASSE IV. Spraakleer volgens *Dubois*, N. gr. fr. 3^{re}. année

Töpfer, Nouvelles génévoises, *Molière*, le *Bourgeois* gentilhomme *Ponsard*, l'honneur et l' Argent.

KLASSE V. Lectuur van *Molière*, Racine, Corneille, Victor Hugo.

Laboulaye, Paris en Amérique.

HOOGDUITSCH.

- KLASSE II. *Spruijt*, Theoretisch-praktische handleiding tot de Hoogd. taal *Susan*, Sammlung Wörter, Sprichw. und Redensarten. *Hopf* und *Paulsiek*, Deutsches Lesebuch I.
- KLASSE III. *Spruijt*, Hochdeutsche Sprachlehre. *Spruijt*, oefeningen *Spruijt*, Regeln. für die Deutsche Rechtschreibung *Hopf* und *Paulsiek*, II.
- KLASSE IV. Boeken van *Spruijt*, als in III. *Leopold*, Deutsches Lesebuch II.
- KLASSE V. Klassieke stukken uit de Nationaal Bibliotheek Reclam.
Sicherer, Deutschlands Kleinepiker mit Wörterbüchlein.
W. Hahn, Geschichte der poet. litt. der Deutschen. Vertalen uit Leopold, De Tolc.

ENGELSCHE.

- KLASSE III. *v. Tiel*, voorbereidende cursus tot de beoefening der Engelsche Taal *Robinson's* English readingbook.
- KLASSE IV. *v. Tiel*, English Grammer. *v. Tiel*. Course of Translation I. *Herrig*, the British Classical Authors.
- KLASSE V. Dezelfde boeken als in Klasse IV. Lezen uit: *Shakspeare*, Hunters annotated Edition. Longmans Green & Co. *Longfellow*. Chandos Classics, en Tennyson, diamond edt.

GESCHIEDENIS.

KLASSE I. 4 uren

Overzicht der Vaderl. Geschiedenis (1 uur) tot aan het twaalfjarig Bestand. *Wynne*, Beknopte Geschiedenis van het Vaderland.

Algemeene geschiedenis (3 uur). Overzicht der oude geschiedenis

Wijnne, Handboek der algemeene geschiedenis.

KLASSE II. Vaderlandsche geschiedenis, 1 uur.

Overzicht tot aan den vrede van Utrecht.

Algemeene geschiedenis, 2 uur.

Overzicht der middeleeuwsche en van een deel der nieuwe geschiedenis. Boeken als in I.

KLASSE III. Vaderl. geschiedenis. 1 uur.

Overzicht tot aan den tegenwoordigentijd.

Algemeene geschiedenis, 2 uur.

Overzicht der Nieuwe geschiedenis Boeken als in I.

Atlas voor klasse I, II, III, *Herman* en *Woltjer*. Atlas der algemeene en vaderl. geschiedenis. (f 2,90).

KLASSE IV. *Pütz*, Schets der oude geschiedenis en aardrijkskunde f 1,35. *Kiepert*, Atlas antiquus.

KLASSE V. *Pütz*, Handboek der oude geschiedenis en aardrijkskunde f 3,90. *Kiepert* Atlas antiquus.

A A R D R I J K S K U N D E.

KLASSE I. Nederland en Europa.

Bos, Beknopt leerboek der aardrijkskunde. *Bos*, Schoolatlas der geheele aarde. *Rijkens*, de reiziger.

KLASSE II. Europa, Azië en Afrika.

Bos, Beknopt leerboek en Atlas als in I. *Bos*, de Globe, aardrijkskundig schetsboek.

KLASSE III. Herhaling, Amerika, Australië. Boeken als in II.

KLASSE IV. Oude aardrijkskunde. Boeken als voor geschiedenis.

W I S K U N D E.

KASSE I. 4 uren.

Rekenkunde, 1 uur, Stelkunde 2 uren, Meetkunde 1 uur.

Boeken: *Ninck Blok*, Leerboek der wiskunde, eerste deel.

Wisselink, Eerste verzameling van vraagstukken ter oefening in het praktisch rekenen.

Versluijs, Rekenkundige oefeningen enz. 1ste stukje.

Wisselink, Vraagstukken ter oefening in de algebra, eerste stukje.

Versluijs, Leerboek der vlakke Meetkunde.

KLASSE II. 3 uren.

Rekenkunde 1 uur. Stelkunde 1 uur. Meetkunde 1 uur.

Boeken. *Nink Blok*, als in I. *Versluijs*, rekenkundige oefeningen 1 en 2. *Wisselink*, Vraagstukken ter oefening in de algebra 1 en 2.

Versluijs, Leerb. vlakke Meetkunde.

KLASSE III. 3 uren.

Reken- en Stelkunde 2 uren. Meetkunde 1 uur.

Boeken; *Wisselink*, Vraagstukken ter oefening in de algebra, tweede stukje.

Versluijs, Leerboek der vlakke Meetkunde.

KLASSE IV. 3 uren.

Reken- en Stelkunde 1 uur. Meetkunde 2 uur.

Boeken: *Wisselink*. Vraagstukken ter oefening in de algebra, derde stukje.

Versluijs, Leerboek der vlakke Meetkunde.

" " " Stereometrie.

" Gewone Logarithmen.

KLASSE V. 5 uren.

Voor alle leerlingen (A en B) 3 uren.

Stelkunde 1 uur.

Meetkunde 2 uren.

Voortzetting der stereometrie.

Boeken: *v. d. Berg*, Uitgelezen voorbeelden en vraagstukken ter toepassing van het geleerde in de stelkunde.

Versluijs, Leerboek der vlakke Meetkunde.

" " " Stereometrie.

Versluijs, Gewone Logarithmen.

Afdeeling B. 2 uren.

Boeken: *Versluijs*, Vlakke driehoeksmeting.

Jaeger, Beginselen der analytische Meetkunde van het platte vlak.

Versluijs, Logarithmen der goniometrische lijnen.

NATUUR- EN SCHEIKUNDE.

KLASSE V. Boeken: *Dr. H. v. d. Stadt*, Beknopt Leerboek der Natuurkunde.

NATUURLIJKE HISTORIE.

KLASSE I en II. Boeken: *Salverda*, Handleiding bij het onderwijs in de beginselen der Plant- en Dierkunde. *Suringar*, Handleiding tot het bepalen enz.

KLASSE. V. Voor afdeeling B. Boeken als in I. en II.

De ondervinding heeft geleerd dat het niet mogelijk is, in het minimum der lesuren, door het leerplan bepaald, het onderwijs in de wiskunde zoo in te richten, dat alles wat het leerplan voor dat vak voorschrijft, grondig en degelijk onderwezen en geleerd wordt; daar vermeerdering der lesuren, althans in de vier eerste klassen, niet gewenscht is, wordt het aan den leeraar in de wiskunde overgelaten om zijn onderwijs zoo in te richten dat degelijke en grondige kennis der beginselen niet benadeeld worde door eene al te angstvallige nauwgezetheid in het opvolgen van het leerplan, die voor het onderwijs schadelijk zou kunnen zijn.

BIBLIOTHEEK VAN HET GYMNASIUM.

1. Homeri Ilias. Halae et Berolini 1820 4 ex.
2. " Odusseia Halae 1823 4 "
3. Lotgevallen van Ulysses of 5 boeken der Odyssea, door Weytingh. 1833.
4. Xenophontis Memorabilia ed Schneider. Lipsiae 1816 2 ex.
" Cyropaedia Tauchnitz 6 ex.
" Anabasis " 2 "
5. D. Wytttenbach. Sciecta principum historicorum 1820.
6. Platonis Opera Tauchnitz. Vol. I. 6 ex.
7. Herodoti Historiarum libri IX. Tauchn. 2 vol. 2 ex.
8. Luciani colloquia ed. Hemsterhuis.
9. Grieksch leesboek van Kreenen en v. d. Kloes. 1851 2 ex.
" " " Dr. Kan. 1862.
10. v. d. Es. Opstellen ter vertaling in 't Grieksch, 1ste st.
11. Ovidii Tristia rec. Burmann 1822 2 ex.
12. Phaedri Fabulae cura Burmanni 1829. 2 ex.
13. Anthologia poëtica in usum Gymnasii Amstelodamensis 1820. 2 ex.
14. Ciceronis de officiis libri, Cato, Laelius, Paradoxa et Somnium. Amstelodami 2 ex.
15. C. Nepotis vitae excellentium imperatorum 1819.
16. Caesaris commentarii cura Oudendorpii 1819. 4 ex.

17. Sallustii Opera 1747. 4 ex.
18. T. Livii Opera. Tauchnitz 5 vol. 4 ex.
19. Suetonii XII Caesares 1767.
20. Justinii Historiae Philippicae e recensione Burmanni. 1722.
21. Q. Curtii Rufi de rebus gestis Alexandri M. historia. Tauchn. 4 ex.
22. Eutropii breviarium historiae romanae 1818 4 ex.
23. M. Tullii Ciceronis narrationes 4 ex.
24. Jacobs en Döring. Latijnsch leesboek. Eerste deel. 1851.
25. Kan en Schröder. Bloemlezing uit Lat. dichters, 2de st. 1861. 3 ex.
26. Initia lectionis scholasticae ed. Bosscha, 1816 4 ex.
27. Latini Sermonis Etymologia et Syntaxis. Accedunt Erasmi colloquia Selecta 1777.
28. Descriptiones nobilissimorum apud classicos locorum edid. v. Kampen Series I, XV ad Caesaris de bello Gallico commentarios tabulae. 1879.
29. Overbeck, Pompeji. Dritte Auflage 1875.
30. Illustriertes Wörterbuch der Römischen Alterthümer von A Rich. 1862.
31. Bilder aus dem altgriechischen Leben von Stoll, 2e Auflage 1875.
32. von Löher. Griechische Küstenfahrten.
33. " " Nach den glücklichen Inseln.
34. W. von Lübke. Denkmäler der Kunst.
35. Das Leben der Griechen und Römer von Guhl und Koner. 1876.
36. Griechische Königsreisen, von L. Ross, 2 Bd., 1848.
37. Reisen auf den Griechischen Inseln von Ross. 4 Bd, 1852.
38. Reisen und Reiserouten durch Griechenland, 1 Theil. 1841
39. Mykenae von Dr. Schliemann. 1878.
40. Dr. K. Oppel. Das alte Wunderland der Pyramiden.

41. Kollwijn. Schetsen en Verhalen 1ste deel. Geschiedenis der Oudheid. 1879.
 42. Paulus Cassel. Vom Nil zum Ganges. 1880.
 43. Historischer Atlas von Carl Wolff. 1877.
 44. Bilderaltas zur Einführung in die antike Kunst von Menge mit Text 1880.
 45. Ebers. Varda. Alt Egyptischer Roman.
 46. Georges Hanno les villes retrouvées. Paris. 1881.
 47. Dr. W. Wagner. Unsere Vorzeit. Zweiter Band. Deutsche Heldensage. 1881.
 48. J. Lange. Bilder zur Geschichte I en II. Cyclus. 28 Bilder.
 49. Kollwijn schetsen en verhalen II.
 50. Fruin, Tien jaren uit den 80 jarigen oorlog.
 51. Smiles, Plicht.
 52. Bungener, un Sermon, sous Louis XIV.
 53. Jean Macé, Histoire d'une boucheé de pain.
 54. Mulder, Jan Faassen 2 dl.
 55. Andri, Griechische Heldensagen für die Jugend.
 56. Bulwer, The last days of Pompei.
 57. Motley, De opkomst der Nederlandsche Republiek 12 dl.
 58. Macaulay, History of England 2 vol.
 59. Becker, Erzählungen aus der alten Welt.
 60. Boissier, Cicéron et ses amis.
 61. Homers Iiade, erzählt von Schmidt.
 62. Hyperidis Orationes.
 63. Aeliani Variæ historiae.
-

I.

ALKESTIS EN SÁVITRÍ,

MYTHOLOGIE EN POËSIE.

II.

DE STROOHALM ALS RECHTSSYMBOL.

DOOR

Dr. S. J. WARREN.

BEORAGE BIJ HET PROGRAMMA VAN HET GYMNASIUM

te DORDRECHT.

VOOR DEN CURSUS

1882 — 1883.

ALKESTIS EN SÁVITRÍ.

De negende zang der Ilias, de *Λιταί*, bevat prachtige verzen; prachtig is vooral het antwoord van Achilleus aan Odusseus, waarin reeds dadelijk in 't begin de afschuw van den heldenjongeling voor den dood uitkomt, wiens poorten hij evenzeer haat als iemand die niet zegt, wat hij meent. Daarom zegt hij ronduit zijne meening, welke hierop neêrkomt dat hij op de meest ondankbare wijze is behandeld. Hij zal zich dus niet langer vermoeien met te vechten voor Agamemnon, maar den volgenden dag wegzeilen om op den 3den dag Phtia te bereiken met al zijne schatten. Geene geschenken ter wereld zouden hem kunnen verzoenen, zelfs niet de dochter van Agamemnon. In Phtia zal hij zelve wel eene voortreffelijke vrouw voor zich vinden. Hij was daar indertijd gaarne gebleven, om, gehuwd, de rijkdommen van zijn vader te genieten. Want alle schatten der wereld zijn niet zooveel waard als het leven.

*Ληιστοὶ μὲν γάρ τε βόες καὶ ἴφια μῆλα,
Κτητοὶ δὲ τρίποδες τε καὶ ἵππων ἑκαστὰ κάρηνα.
ἄνδρὸς δὲ ψυχὴ πάλιν ἔλθειν οὔτε λειστή
οὔτ' ἔλετή, ἐπεὶ ἄρ' κεν ἀμείψεται ἕρκος ὀδόντων.*

d. i. Runderen en Schapen kan men buitmaken, drievoeten en paarden koopen, maar de ziel van een man kan noch buitge-
maakt, noch gekocht worden, als zij eens over de lippen is
geglipt.

Deze levensbeschouwing, [pas dus wel op uwe ziel (adem)], al is zij niet heldhaftig en al zou Sokrates haar zonder twijfel hoogst verderfelijk achten voor de jonge ooren der aanstaande wachters van de stad, die hij met Adeimantos en Glaukon bouwt, is toch zeer natuurlijk en verhoogt de dichtsterlijke grootheid van den schoonen jongeling, die later zonder aarzelen zijn leven ten offer brengt aan de vriendschap. Op zich zelve beschouwd is zij zeer plat en vormt eene scherpe tegenstelling met hetgeen een niet minder dappere kshatriya dan Achilleus, de Indische held Krishna, wagenmenner van koning Ardschoena, over de menschelijke ziel zegt. Op 't oogenblik dat de groote strijd zal beginnen tusschen het leger der Pándava's, zijne broeders, verwanten en vrienden, en dat van hunne neven, de Kaurava's, bevangt koning Ardschoena aarzeling en weezin, daar hij bedenkt dat hij zijn eigen ooms en neven zal gaan dooden. Is de overwinning wel zooveel waard? En is het niet beter om de heerschappij over de aarde op te geven, wanneer zij voor zooveel bloed moet worden gekocht? Deze gedachten doen hem bijna bezwijmen van angst en huiverend gebiedt hij zijnen wagenmenner te wachten. Doch Krishna toont hem aan dat hij jammert over dingen die dat niet verdienen, dat hij, door niet te vechten, zijn plicht als kshatriya ¹⁾ zal verzuimen, en zich van zijn plicht niet moet laten afhouden door de gedachte dat hij vrienden en verwanten zal gaan dooden. Immers, hij die meent dat de ziel een dooder is, en hij die meent dat zij gedood wordt, zij weten het geen van beiden goed; zij doodt niet en wordt niet gedood. Zij wordt niet geboren, noch sterft zij ooit. Zij is niet ontstaan en zal nooit ontstaan. Ongeboren, onvergankelijk, eeuwig zoowel in de toekomst als in 't verleden, wordt zij niet gedood als het lichaam gedood wordt. Hoe kan

¹⁾ Manu X 79.

een man, die weet dat de ziel onvergankelijk, eeuwig, ongeboren, eindeloos is, iemand doen dooden of zelve iemand dooden. Gelijk een man, het sleete kleed verlatend, zoekt een nieuw gewaad, zoo laat de ziel het sleete lijf, en gaat naar andere, nieuwe, heen. Wapens klieven haar niet, vuur brandt haar niet; water maakt haar niet nat; de wind maakt haar niet droog. Zij is een raadsel: de een ziet op de ziel als een wonder, een ander spreekt er van als van een wonder, een derde hoort er van als van een wonder, maar zelfs dan begrijpt hij haar nog niet. ²⁾

Deze idealistische opvatting is echt Indisch; maar het zou zeer onbillijk zijn haar tegenover die van Achilleus te stellen, al was 't alleen omdat Krishna, een avatára, eene openbaring, van Vishnoe is. Juister is het de levensbeschouwing van Achilleus te vergelijken met die der vedische zangers, die evenmin als de homerische helden door wijsgeerige bespiegelingen in hun levenslust werden gestoord, en zich, evenals hij, met alle kracht vast klampten aan het leven hier op aarde, dat zoo schoon is ³⁾; menige dichterlijke bede om een lang leven wordt dan ook gericht tot de deva's en vooral tot Yama, den koning der gestorvenen.

Het zou eene afzonderlijke studie kunnen vormen, als men de Indische voorstelling van den doodsgod ging vergelijken met de Helleensche. In den Veda wordt hij voorgesteld als de eerste der gestorvenen, als den wegbereider voor de menschen; hij heet onder anderen, en dat is nog al merkwaardig, Samgamano naránám, ⁴⁾ evenals Aischulos Hades volgens Athenaios (3,55)

²⁾ Dezelfde gedachte spreekt Plato veel dichterlijker uit in 611 *πρωτεία*, waar hij in prachtige beeldspraak de ziel, zooals de menschen haar beschouwen, vergelijkt met het beeld van den zeegod Glaukos.

³⁾ Atharva Veda 5, 30, 17, *ayam lokah priyatamah*.

⁴⁾ Atharva Veda, 18, 3 13 = Rig Veda 10, 14, 1.

Αγροσίλων, dat is „verzamelaar der menschen”, heeft genoemd. De persoon zelve van Yama heeft in den Veda nog niets vreesselijks; wel heeft hij twee honden die onder de menschen diegenen opsporen wier dood nabij is. ⁵⁾ Doch in Atharvaveda 6, 28, 3 wordt hij gelijkgesteld met Mrityu, den Dood, en in verloop van tijd is hij geheel en al gelijk geworden aan den doodsgod zoodat de schrikverwekkende eigenschappen de bovenhand kregen, hoewel niet zoozeer als bij de Hellenen. Hij is bij de Indiërs niet zoo onverbiddelijk als Ἄιδης ἀμείλιχος ἢ δ' ἀδάμαστος τούνεκα καὶ τε βροτῶσι θεῶν ἔχθιστος ἀπάντων, οὐνεκ' ἐπεὶ κε λάβησι πέλωρ ἔχει οὐδ' ἀνίστη. ⁶⁾ Hij laat zich door woorden overhalen om zijne prooi terug te geven, terwijl Θάνατος (de dood) daartoe slechts door geweld wordt gedwongen en, zooals Phaidros bij Plato zecht, het aan slechts zeer weinigen ten deel is gevallen uit het huis van Hades terug te keeren. Van die weinigen noemt hij Alkestis, de dochter van Pelias, de vrouw van Admetos. Zeer bekend en beroemd was in de oudheid de geschiedenis van Alkestis, die voor haar man wilde sterven. Plato en Seneca roemen haar, en door het fraaie drama van Euripides is haar roem voor altijd verzekerd. Ook in de Indische letterkunde is eene vrouw verheerlijkt, Sāvitrī, de vrouw van Satyavaan die door de trouw aan haren man en door de volharding, waarmede zij den doodsgod, die hem wegvoerde, volgde, dezen heeft vermurwd.

De toestanden zijn dus gelijksoortig, hoewel niet gelijk, en het schijnt mij der moeite waard het Indische gedicht naast het Helleensche te stellen, waardoor de verschillende behandeling van den zelfden mythe bij de twee volken, zal uitkomen. De

⁵⁾ Ath. V. 8, 19. 8, 2, 11. 5, 30, 6.

⁶⁾ Hades is onmurwbaar en onbedwingbaar; dus is hij het meest van alle goden den menschen gehaat, daar de vreesselijke houdt wat hij heeft en 't niet loslaat.

mythe van Alkestis is zeer merkwaardig, Zij is gehuwd met den Thessalischen vorst Admetos, een bijzonder gunsteling van Apollo, die een tijd lang als herder bij hem heeft gediend. Ook van andere goden wordt zulk een neerdalen op aarde, en het in menselijke gedaante dienst nemen bij een mensch, vermeld; het doet denken aan de Indische avatára's. Apollo heeft listig van de schikgodinnen verkregen (er wordt niet verteld, door welke list), dat de dood van Admetos onbepaald zal worden uitgesteld, als hij in het hem beschikte doodsuur een vrijwilligen plaatsvervanger kan vinden. Noch zijne afgeleefde ouders, noch andere verwanten zijn hiertoe te vinden. Zijne edele vrouw offert zich voor hem op: *subit fata mariti* ⁷⁾. Het drama van Euripides voert haren sterfdag op het tooneel. Dit stuk is zeer verschillend beoordeeld. Racine prees het zeer, terwijl Voltaire het bespottelijk vond. Hoewel ik voor den laatste groot respect heb, ben ik in dezen toch van de meening van den eersten, en geloof dat Voltaire's oordeel berust op eene miskenning van den aard van het stuk. De Alkestis is het vierde stuk eener tetralogie en nam dus de plaats in, gewoonlijk door een saturdrama ingenomen. Naar alle waarschijnlijkheid is ook de Orestes het slotstuk eener tetralogie geweest; in allen gevalle zijn deze beide stukken van een ander soort dan de eigentlijke tragoedies; want, behalve dat zij blij eindigen, is hun toon ook veel minder tragisch en pathetisch dan die der gewone tragoedies; de karakters zijn minder ideaal, meer gewoon; hunne taal is minder verheven en hunne opmerkingen zijn meer alledaagsch, waardoor zij dichter bij de komoedie komen. Daarom zecht dan ook de ongenoemde schrijver der inhoudopgave van Alkestis: het drama is meer saturisch, omdat het slot vroolijk is: bij de tragici worden verworpen, als

⁷⁾ Juvenalis.

niet tot de tragische dichtsoort behorende, Orestes en Alkestis, daar zij wel met treurigheid beginnen, maar met geluk en vreugde eindigen. Zij hebben meer van de komoedie ⁸⁾). In de eerste *ὑπόθεσις* van Orestes staat: Τὸ δρᾶμα τῶν ἐπὶ σκηνῆς εἰδοκίμοιόντων. χεῖριστον δὲ τοῖς ἡθεσὶ πλὴν γὰρ Πυλάδου πάντες φῶλον ἦσαν, dat is: dit stuk is een van die welke op het tooneel veel bijval vinden; maar het is zeer slecht, wat de karakters betreft, want behalve Pulades waren ze allen *burgerlijk* ⁹⁾). Dit schijnt mij de juiste vertaling van φῶλος, welk woord hier, evenals dikwijls elders, de *goede* beteekenis van „slecht” heeft, zooals die voorkomt in ons „slecht en recht” en in ’t duitische „slicht”. Als ik mij niet vergis komt φῶλος van den zelfden stam als φῶλον en beteekent dus „wat tot het volk behoort” met allerlei schakeeringen, hoewel de beteekenis, die het aristokratische gedeelte der spraakmakende gemeente er aan hechtte, de overhand heeft gekregen. *Burgerlijk* is hier, mijns inziens, zoo juist, omdat door dat woord tevens de aard van dit soort stukken wordt gekenschetst. Alkestis en Orestes zijn geene hoogverheven tragoedies met ideale personen vol pathos, maar burgerlijke stukken met alledaagsche, gewone menschen in treurige omstandigheden, die belangstelling inboezemen en medelijden opwekken. Vooral de Alkestis is vol ἡθός (gemoed) en zonder πάθος (hartstocht), en het is niet te verwonderen dat zij den

⁸⁾ Dergelijke opmerkingen maakt ook de scholiast van Orestes, ten opzichte van Orestes, Alkestis en de Turo van Sophokles.

⁹⁾ Een aardig voorbeeld van τὸ φῶλον ἡθός is o.a. Orestes 126. Helena knipt zich een lok haar af om die, zooals ’t behoort, op Klutemnestra's graf te leggen. Zij draagt echter te midden van hare droefheid zorg om dit zoo te doen dat hare coiffure er niet door lijdt, waarop Elektra uitroept: „O natuur, welk een macht zijt gij in den mensch. Ziet gij, hoe voorzichtig zij, om hare schoonheid niet te benadeelen, de haren afknijpt? ’t is nog de oude vrouw.”

bijval verwierf van het Atheensche publiek, waaronder waarschijnlijk velen waren, wien eene afwisseling van de sombere noodlottragedies welkom was.

De inrichting van dit stuk heeft veel overeenkomst met die der Indische tooneelspelen, die, wel beschouwd, allen *φάλαξι* zijn en allen *χωμικώτερον* eindigen; zij beginnen allen met een proloog van den directeur, waarop dikwijls nog een voorspel volgt. Zoo ook in de Alkestis. De proloog wordt uitgesproken door Apollo en munt uit door duidelijkheid en kortheid. Daarop volgt, als voorspel, eene geestige zamenspraak tusschen dezen God en den dood (*Θάνατος*), die in levenden lijve op het tooneel verschijnt, en onverbiddelijk bij zijn plan blijft om Alkestis meê te voeren. Nadat de toestand der stervende vorstin en van hare familie aan het uit Pheraëische ouden bestaande koor door eene slavin is beschreven, wordt Alkestis zelve naar buiten gebracht, begeleid door Admetos en hunne beide kinderen. Zij neemt een aandoenlijk afscheid van hare geliefden, bezweert haar man om haar, die zich voor hem opoffert, ook na haar dood getrouw te blijven, aan hunne kinders geene stiefmoeder te geven, en sterft, nadat Admetos haar dat alles plechtig heeft beloofd, waarop het koor een liefelijken lofzang op de gestorvene aanheft: „O dochter van Pelias, moogt gij verheerlijkt wonen in het donkere huis van Hades! Hij wete het Hades de zwartgelokte God, en de grijsaard die de schimmen geleidt, bij het roer zittend, dat hij nu de voortreffelijkste aller vrouwen over het Acherousische water voert, enz.”

Het tweede bedrijf vangt aan met het optreden van Herakles, die op weg is naar Thracië om op last van Eurustheus de paarden van Diomedes te halen. Hij komt gastvrijheid zoeken bij Admetos, doch wil weggaan als hij hoort dat er een sterfgeval in het huis is. Admetos slaagt er echter in den dood zijner vrouw voor hem te verbergen en hem over te halen zijn huis

niet te onteeren door het te versmaden en door ergens elders zijn intrek te nemen. „O gastvrij en altijd edel huis” zingt het koor „zelfs de Pythische Apollo heeft u eens willen bewonen, en verdroeg het in uwe woning herder te worden, langs de glooiende heuvels voor uwe kudden zoete herdersmelodiën op zijne fluit spelende enz. enz.”

De vader van Admetos, Pheres, komt thans op, en betuigt zijne droefheid en zijn medelijden. Admetos weert die betuigingen af, en smaadt den ouden man, omdat noch hij noch zijn oude gemalin voor hunnen eenigen zoon hebben willen sterven. Het antwoord van Pheres is:

Gij zelve worstelt schaamtloos tegen 't sterven
 Gij leeft, het u beschikte lot outslopen
 En doodt uw vrouw: hoe durft gij mij te schelden
 Voor lafaard, daar een vrouw u heeft verwonnen,
 Die voor den schoonen jongling is gestorven!
 Een slimme vondst van u, om nooit te sterven,
 Wanneer ge telkens uwe vrouw zult geven
 Als plaatsvervanger. Durft gij andren honen
 Die dat niet willen, zelf zoo'n lafaard zijnde?
 Zwijg en bedenk dat, zoo gij 't leven lief hebt,
 Dit allen doen, en als gij ons wilt schimpen
 Dan zult gij ook veel harde waarheid hooren.

Er is veel waars in deze harde taal en niet ten onrechte werpt Pheres zijn zoon diens eigen verwijten in 't gezicht. Uit het vervolg blijkt evenwel dat de dichter het gedrag van Pheres even verachtelijk als de handelwijze van Admetos natuurlijk vindt. In hoever die opvatting der zaak louter Euripideïsch of algemeen Helleensch is, durf ik niet uit te maken. Maar hoe het ook zij, de mythe luidt nu eenmaal zoo en deze is door den dichter zoo fraai behandeld dat zelfs de tegenwoordige lezer sympathie heeft met Admetos en den ouden man, die zoo

gehecht is aan zijn nutteloos leven, en in 't verloop der discussie zulke verachtelijke stellingen verkondigt, in 't ongelijk stelt. Admetos gaat nu het lijk zijner vrouw op den brandstapel brengen en daarmee eindigt het tweede bedrijf.

Het derde en laatste bedrijf brengt de ontknooping.

Herakles komt op. Hij heeft smakelijk gegeten en gedronken, en betoogt den slaaf, die hem bedient, dat hij niet zoo treurig en somber moet kijken. De dood is immers allen gemeen. Hij raadt hem een beker wijn aan als geneesmiddel zijner treurigheid. Bovendien behoeft hij zich den dood eener vreemde vrouw niet zoo aan te trekken. Door de antwoorden van den slaaf ontdekt hij eindelijk wat Admetos voor hem heeft willen verbergen. Hij is diep getroffen en gaat heen, vast besloten om Alkestis aan den doodsgod te ontrukken.

Admetos keert met het koor van de begravenisplegtigheid terug. Hij stort zijne ellende uit in weegeklag en het koor tracht hem te troosten, zooals men bij zoo'n gelegenheid troost.

Merkwaardig is vooral eene dier troostende strofen.

Er was iemand
 Mij na verwant,
 Die slechts een eenig kind bezat,
 Een zoon, een reine, groote schat.
 Hij stierf; maar 't droeve vaderhart
 Droeg stil de diepe felle smart,
 En de oude, met het grijze haar,
 Verzeide stom de wreede baar.

Zij is merkwaardig omdat hoogstwaarschijnlijk Euripides zijn leermeester, den wijsgeer Anaxagoras, heeft willen teekenen, die, toen zijn zoon stierf, zeide: „ik wist dat ik een sterveling had voortgebracht.” Admetos begint nu eindelijk in te zien

dat zijne vrouw het betere deel heeft gekozen; zij is nu ten minste van alle leed verlost, terwijl hij zelve een treurig leven zal leiden, en noch binnens- noch buitenshuis rust zal vinden, daar de eenzaamheid hem zal kwellen en de schimptaal zijner vijanden hem zal kwetsen. Hij spreekt tot het koor ongeveer met de woorden van Hooft: „Och hoe veel beter waar het nooit te zijn geboren, en 't licht te missen.” Maar de grijsaards antwoorden hem in fraaie strofen, die echter beter passen voor den philosophischen leerling van Anaxagoras, dan in den mond van eenvoudige grijzen, dat zij, hoe ook zoekende, niets machtigers kunnen vinden dan de Noodzakelijkheid. ¹⁰⁾

Zij heeft altaren noch beelden en luistert niet naar gebeden. „Ook u heeft de godin in onbreekbare boeien gebonden: draag uw lot, want het klagen baat den doode niet. Zelfs godenkinderen sterven.

Zij was ous lief op aarde;
Ook lief nu ze is gestorven,
En d' edelste van allen
Hadt ge in uw huis als gade

Niet als een doode, maar wel als een god zal men immer haar eeren,
En menigeen den zijweg naar haar graf betredend,
Zal zeggen: deze stierf eens voor haar man;
Thans is zij eene zaal'ge daemon.
Heil, o gebiedster! wees genadig!
Zoo zal de faam haar immer blijven roemen!

Maar ziet, daar komt Herakles met eene gesluijverde vrouw. Hij berispt eerst Admetos, hoewel zeer zacht, omdat hij hem

¹⁰⁾ Ἀνάγκη. Dit woord komt van den stam ἐνεργ in ἐνεργεῖν is dus gevormd evenals *fors* en *fortuna*. De opmerking is misschien naief, maar ik maak ze, omdat ik deze afleiding nergens heb zien vermeld, wel andere.

den dood van Alkestis heeft verzwegen, en verzoekt hem daarop deze vrouw, die hij in een kampstrijd heeft gewonnen, voor hem te bewaren terwijl hij zijne zending in Thracië gaat vervullen. Admetos gruwet van dit verzoek. Hij wil Alkestis ook in den dood getrouw blijven en smeekt Herakles deze vreemde vrouw weg te zenden, daar zij door hare gestalte hem levendig aan de gestorvene herinnert. Herakles echter houdt vol en dringt er zelfs op aan dat Admetos haar zelf in zijn huis brengt. Noode geeft deze eindelijk toe. Hij ziet haar aan, en diep bewogen, meent hij een schijubeeld uit de onderwereld te zien. Maar neen, zij is werkelijk zijne vrouw, door Herakles aan den Dood ontworsteld na een hevigen strijd. De aan den dood ontstredene vrouw moet drie dagen lang een heilig stilzwijgen bewaren, totdat zij de verschuldigde offerhande aan de onderaardsche goden zal hebben volbracht. Herakles vertrekt en de gelukkige Admetos verordent een algemeenen feest- en dankdag in alle gouwen van Thessalië.

Hoe fraai het stuk van Euripides ook is, de Indische bewerking van dezen mythe is schooner. Zij is eenvoudiger en grootscher. Al de praal van het hof verbleekt bij de schaduw van het sombere woud; het geweeklaag der dienaren, van het koor en van Admetos zelve verstomt voor de stille heldensmart en de wijze woorden der eenzame Sávitri. Opdat de lezer zelve zal kunnen oordeelen volgt hier eene getrouwe inhoudsopgave van het gedicht dat een episode is van het 3de boek van 't Mahábháratam, waarin meerdere legendes, mythen en sagen min of meer kunstig in 't hoofdverhaal zijn ingeweven.

De Pándava-prinsen hebben voor hunne vijanden de wijk moeten nemen en leven in een woud bij vrome kluizenaars, in een áçrama, waar zij door allerlei gesprekken zich den tijd korten. Eens toen de oudste der prinsen, Yuddhisthira zijn smart lucht gaf niet zoozeer over zijn eigen toestand en dien zijner broeders,

als wel over hunne edele gemalin Draupadī, die door hunne vijandige neven was mishandeld, vraagt hij aan de wijze kluisenaars om hem heen of zij ooit eene vrouw gezien of er van gehoord hebben die zoo trouw was als deze Draupadī. De Indiërs zijn verzot op verhalen en sprookjes, zoowel om ze te hooren als om ze te vertellen en de wijze Márkandeya, een der in 't woud levende wijzen, bevredigt zijn eigen verlangen niet minder dan dat van den vrager, nu hij gaat verzinnen en verhalen de historie van Sávitrī. Eene maansverduistering geeft hem zijn thema dat hij op eene waarlijk geestige wijze uitwerkt.

Er was een koning in 't land der Madra's, Aṣvapati genaamd, die een toonbeeld was van wijsheid en deugd, en wien niets ontbrak dan een zoon. Na lang bidden en smeeken krijgt hij, door de gunst der godin Sávitrī, ¹¹⁾ eene dochter. Hoewel dit niet alles is wat hij wenschte, is hij toch tevreden en voldaan. Als het meisje ¹²⁾ geboren is krijgt zij den naam Sávitrī. Zij groeide op tot eene schoone jonkvrouw, zoo schitterend door schoonheid, dat geen vrijer het durfde wagen haar te naderen. Deze trek der sage komt overeen met hetgeen in het door Apulejus meêgedeelde sprookje van Psyche wordt gezegd. „Interea Psyche cum sua sibi perspicua pulcritudine nullum decoris sui fructum percipit. Spectatur ab omnibus, laudatur ab omnibus nec quisquam, non rex, non regius, nec de plebe saltem, cupiens ejus nuptiarum petitor accedit. Mirantur quidem divinam speciem, sed ut simulacrum fabre politum mirantur omnes.” Haar vader is hierover zeer bedroefd en zecht eindelijk: „o dochter, het is tijd om u uit te huwen, en niemand komt bij mij aanzoek

¹¹⁾ Deze godin speelt hier dezelfde rol als Ἄρτεμις Εἰλειθυία, de maan als godin der geboortes.

¹²⁾ In den tekst wordt van het kind vóór hare geboorte, gezegd Vyavardhata tadā cakle tārāpatir iwāmbare: d. i. crecebat (in utero) ut luna in coelo sereno.

doen; zoek zelve een man, die door zijne deugden voor u past; bericht mij dan wien gij verlangt en ik zal na onderzoek u aan hem geven; kies wien gij wilt." Hij geeft haar oude ministers meê ten geleide, en na eerbiedig afscheid genomen te hebben van haar vader gaat zij op een gouden wagen naar alle wouden waar Kshatriya's als kluizenaars wonen; en bezoekt alle tírtha's, heilige badplaatsen, waar zij met groote mildheid geschenken uitdeelt. ¹³⁾ Toen zij terugkeerde vond zij haren vader in gezelschap van den wijzen, hemelschen, Nárada. Zij begroette hen eerbiedig en toen Nárada vroeg, waar is uwe dochter geweest en vanwaar komt zij, en waarom geeft gij het meisje niet aan een echtgenoot? antwoordde de koning: juist daarom is zij op reis geweest; verneem van haar, o hemelsche wijze, wie door haar is gekozen. Daarop vertelde Sávitrí: Er was in 't land der Chálva's een koning Dyumatsena, ¹⁴⁾ die blind werd en van zijn rijk werd beroofd. Met zijne vrouw en eenigen zoon leeft hij nu als vroom kluizenaar in een woud. Dien zoon Satyavaan heeft mijn hart tot echtgenoot gekozen. Helaas, zeide Nárada, een groot onheil is, o Koning, door uwe dochter veroorzaakt, door dien Satyavaan te kiezen. Waarom? vroeg Açvapati; is hij geen waardig echtgenoot voor mijne dochter? Hij bezit alle deugden, antwoordde Nárada; hij is milddadig als Rantideva, de zoon van Samkriti; vroom en waarheidlievend als koning Çibi, de vorst der Uçínara's; edel als Yayáti, liefelijk van gelaat

¹³⁾ De vrije keus van een echtgenoot (*svayamvara*) wordt reeds door Manu's wetboek geautoriseerd (IX, 90). Beroemd zijn in de epische poezie de *svayamvara* van Damayanti en Draupadi; in de historie die der princes van Kanouy, die door zijne gevolgen Indië opende voor de Mohammedanen (zie Wilson Essays III. 224.

¹⁴⁾ *Dyumatsena* wil letterlijk zeggen: „hij die een schitterend heir, leger, heeft". Hij is de gestarade nachtelijke hemel, die later van zijn zoon zal worden beroofd, en daarom in 't sprookje al vast bliud is.

als Soma. ¹⁵⁾ Kortom volgens aller getuigenis is hij met alle deugden toegerust; maar hij heeft één gebrek dat alle deugden overtreft: „heden over een jaar zal hij sterven.” De koning schrikte en deed al zijn best om Sávitrí over te halen van Satyvaan af te zien, maar 't mocht hem niet baten: zij bleef bij haar besluit.

„Slechts éénmaal” zoo spreekt zij „valt het erfdeel toe, slechts ééns geeft men een vrouw,
Slechts ééns geeft men elkaar zijn woord: dat is der braven trouw. ¹⁶⁾
Hetzij hij langer leve of kort, met deugd of zonder deugd;
Ééns koos ik hem tot mijn gemaal, geen ander geeft mij vreugd.
Besloten is 't in mijn gemoed; daarop sprak ik het uit,
Wat ik besloot, het moet geschiên, ik word geen anders bruid.

Daar de wijze Nárada zag dat dat zij zou volharden gaf hij den Koning den raad om toe te geven. Daarop werd de bruidstoet gereed gemaakt en, gevolgd door eerwaardige brahmaanen, ging de Koning op een gelukkigen dag met zijne dochter naar het woud waar Dyumatsena met zijn gezin woonde en bood hem zonder veel omwegen zijne dochter als schoondochter aan. De blinde onttroonde vorst aarzelt eerst, maar bekent ten slotte dat hij reeds lang naar deze verbindtenis heeft verlangd, die daarop naar behooren wordt gesloten. ¹⁷⁾ Toen haar vader was vertrokken ontdeed Sávitrí zich van hare wereldsche opschik

¹⁵⁾ Deze vergelijkingen zijn niet willekeurig, noch gezocht, maar natuurlijk: Rantideva, Çibi, en Yayáti behooren alle drie tot den Somavaṇṇa, de Maandynastie, terwijl Soma de maan is.

¹⁶⁾ Dit zijn woorden uit Manu's Dharmasástra. De dharma (plicht, wet) is als natuurwet onbreekbaar, de dochter der zon moet den maangod huwen, de zon moet aan Soma zijn licht geven.

¹⁷⁾ Opmerkelijk is bij dit huwelijk dat de bruid aan den bruidegom wordt gebracht, niet door hem uit het huis haars vaders wordt gehaald.

en trok het gewaad der in 't woud levende kluzenaars aan, wier genegenheid zij spoedig won door haar bescheiden gedrag en hare gedienschtigheid, terwijl zij in hooge mate de vreugde was van hare schoonouders en van haren man. Evenwel, onder dat alles vergat zij nooit de voorspelling van Nárada, maar dacht dag en nacht aan den heilvollen dag waarop haar Satyavaan moest sterven. Toen volgens hare berekening nog slechts vier dagen haar scheidden van dien dag, bereidde zij zich vóór door strenge boete. Drie nachten stond zij onbewegegelyk zonder voedsel te gebruiken, zelfs toen de vierde dag was gekomen liet zij zich door de gebeden harer schoonouders niet overhalen om spijs te gebruiken. „Als de zon onder is gegaan” zeide zij, „zal ik eten; ¹⁸⁾ deze gelofte heb ik gedaan.”

Op dat oogenblik maakte Satyavaan, met zijn bijl op den schouder, zich op om het woud in te gaan. Toen Sávitri hem dringend verzocht haar meê te laten gaan, gaf hij zijne toestemming mits zijne ouders het goedkeurden: „dit is het eerste verzoek o Sávitri, zei Dyumatsena, dat gij mij doet sedert uw huwelyk; daarom zij het u toegestaan.”

Uiterlyk verheugd, maar innerlyk vol droefheid ging nu Sávitri met haar man, die haar op al het schoone opmerkzaam maakte, wat zij op hun pad ontmoetten; zie, Sávitri, zeide hij, de heerlyke boschjes vol scharen van pauwen, de rivieren met hun helder water, de met bloemen bedekte bergen. En zij keek naar hetgeen hij met zoete stem haar aanduidde, maar haar hart was als 't ware in tweeën gespleten, daar zij hem reeds als dood zag, denkende aan de voorspelling van Nárada.

¹⁸⁾ Kern Buddhisme 101. „Het woord voor „eten” bhunkte, (*bhoktavyam* en *bhojanam* in den tekst komen van dien stam) is de vaste uitdrukking waarvan de Indiër zich bedient voor het doorloopen door de zon, enz. van eene baai.”

Nadat Satyavaan nu met zijne vrouw vruchten had verzameld nam hij zijn bijl en begon hout te hakken. Spoedig brak het zweet hem uit en hij kreeg hevige hoofdpijn ¹⁹⁾. Hij ging naar haar toe en zeide: door het werk heb ik hoofdpijn gekregen, al mijn leden en mijn hart gloeijen als 't ware: het is als of mijn hoofd met naalden wordt gestoken, daarom wil ik gaan slapen, lieveling, ik heb geen kracht om te blijven staan. Sávitrí ging op den grond zitten en nam zijn hoofd op haar schoot. Zoo viel hij in slaap. En zij rekende uit dat nu het oogenblik was gekomen. En ziet, plotseling zag zij een man in een rood gewaad, met een diadeem om 't hoofd, schoon van gestalte, schitterend als de zon, met roode oogen, een strik in de hand, ontzagwekkend. Hij stond naast Satyavaan. Zij lê het hoofd van haar man zachtkens op den grond, stond op en sprak met eerbiedig gevouwen handen, terwijl haar hart bonsde: Ik zie dat gij een God zijt; want uw lichaam is niet dat van een mensch; ik bid u zeg mij wie gij zijt en wat gij komt doen. De God antwoordde: „Gij zijt een trouwe gade, Sávitrí, en doet vrome daden, daarom spreek ik u toe, weet dat ik Yama ben. Deze Satyavaan, uw man, moet sterven, ik zal hem heden in banden slaan en wegvoeren; daarom ben ik gekomen.”

Sávitrí. Men zecht, o Heer! dat uwe boden tot de menschen komen om hen te halen, waarom zijt gij zelve gekomen?

Yama. Deze Satyavaan is rechtvaardig, schoon, een oceaán van deugden; hij is het waard door mij zelf gehaald te worden.

Daarop haalde Yama uit het lichaam van Satyavaan zijne ziel ter grootte van een duim, en het lichaam waar de adem uit was, verloor zijn glans, werd onbewegelijk en leelijk om te zien. En de ziel gebonden hebbende schreed Yama weg in de

¹⁹⁾ Dit is eene mythologische uitdrukking, vergelijk Kern Buddhisme, bl. 189 en 216.

richting van het zuiden, en *Sávitri*, door droefheid overstelpt, volgde hem, de heerlijke trouwe gade.

Keer terug o *Sávitri*, sprak *Yama*, bewijs hem de laatste eer; gij hebt uwe schuld aan hem voldaan; gij zijt gegaan zoover als gij moest.

Sávitri. Waarheen mijn man wordt gevoerd of zelve gaat, daarheen moet ik gaan; dat is de eeuwige wet (*dharma*). De wijzen, die de waarheid kennen verklaren den *dharma* voor het hoogste; dat door de wijzen aangewezen pad volgen wij, geen tweede of derde moet men zoeken.

Yama. Keer terug; mij verheugen uwe woorden, wier inhoud en klank welluidend is. Doe een wensch, behalve het leven van dezen, zal ik u alles wat gij wenscht toestaan.

Sávitri. Mijn schoonvader leeft van zijn rijk beroofd in het woud; hij is blind; och mocht hij zijn gezicht terugkrijgen.

Yama. Uw wensch zij vervuld. Maar ik zie dat gij vermoeid zijt; keer terug.

Sávitri is echter niet te bewegen om terug te keeren; zij volgt *Yama* en spreekt hem zoo wijs en vroom toe dat de vorst van den *dharma* hoe langer hoe meer wordt vermurwd. „Als water voor den dorstige zoo zijn mij uwe woorden.” Wat zij tot hem spreekt zou men eene geloofsbelijdenis kunnen noemen waarin eenige hoofdpunten der Brahmaansche geloofsleer worden uitgesproken. Tot viermaal toe staat *Yama* haar een wensch toe, telkens het leven van *Satyavaan* uitzonderende. Achtereenvolgens wenscht zij dat haar schoonvader in zijn rijk zal worden hersteld, dat haar vader honderd wakkere zonen zal krijgen, dat ook aan haar en *Satyavaan* het zelfde geluk zal ten deel vallen. Toen ook deze vierde wensch was toegestaan sprak *Sávitri*: De deugdzamen worden nooit moede de deugd te beoefenen, het zamenzijn met hen is nooit onvruchtbaar en brengt geen gevaar. Door waarachtigheid leiden zij *Súrya* (de

zon), door askeese stennen zij de aarde, ²⁰⁾ zij wijzen 't pad van 't verleden en der toekomst. En dit door edele menschen gevolgd pad volgend, doen zij goed zonder om te zien. Een gunst aan goeden bewezen is niet vruchteloos noch gaat een weldaad aan hen verloren. Dus zijn de goeden steeds de beschermers der goeden. Yama sprak: Naarmate gij rechtvaardige, hartverheugende, grootsche woorden spreekt, klimt mijn eerbied voor u, o trouwe gade! doe nog een wensch!

Sávitrí. Gij hebt mij dezen wensch toegestaan zonder eenige uitzondering, zooals bij de vorigen. Ik wensch dat Satyavaan leve, want zonder hem kan ik niet leven. Gij hebt mij honderd zonen beloofd en ontrukkt mij mijnen man. Ik wensch dat Satyavaan leve, opdat uw woord waarheid worde."

"Welaan het zij zoo, sprak Yama, de koning der gerechtigheid, den strik losmakende, zie de banden van uw echtgenoot zijn geslaakt, voer hem ongedeerd mede. Hij zal tot in hoogen ouderdom roemrijk met u leven, gij zult honderd zonen krijgen, die allen beroemde vorsten zullen worden, evenals uwe broeders, de zoons van Açvapati en Málaví. Keer nu terug." Daarop vertrok hij naar zijn verblijf en Sávitrí haastte zich naar de plek waar zij het lichaam van Satyavaan had gelaten. Zij nam zijn hoofd weêr op haar schoot en hij keerde tot het bewustzijn terug.

Terwijl hij haar liefdevol telkens aanzag, als iemand die op reis is geweest en teruggekeerd is, zeide hij: ik heb zeer lang geslapen, waarom hebt gij mij niet gewekt? Waar is die donkere man, die mij meêsluurde? "Ja, sprak Sávitrí, gij hebt zeer lang geslapen, gij zijt nu uitgerust en verfrischt; als gij kunt sta dan op; zie de nacht is gevallen." Langzamerhand kwam Satyavaan geheel tot het bewustzijn terug, herinnerde zich hoe hij in slaap

²⁰⁾ Deze passage doet denken aan vers 1 van het Súrjasúktaam.

was gevallen en dat hij een vreesselijken man had gezien. Zeg mij, *Sávitri*, was dat een droom of werkelijkheid. *Sávitri*. Morgen zal ik u alles vertellen, sta nu op, de nacht is gevallen, de jakhalzen sluipen rond en stooten hunne scherpe kreten uit, die mij van angst doen sidderen; laat ons naar uwen vader gaan. *Satyavaan*. Gij zult den weg niet kunnen vinden; het woud is in diepe duisternis gehuld. *Sávitri*. Indien ge niet kunt gaan, want ik zie dat gij nog pijn hebt, en den weg niet kunt vinden, want het woud is in diepe duisternis gehuld, laten wij dan den nacht hier blijven, als u dat behaagt." Maar *Satyavaan* voelt zich weér sterk en zonder pijn. Eene andere pijn foltert hem; de gedachte aan zijne grijze ouders, die in doodsangst zullen zijn. Nog nooit is hun zoon een geheele nacht weggebleven en zelfs als hij overdag eens langer dan gewoonlijk afwezig was zochten zij hem wanhopig. Hartstochtelijk schildert hij de ellende waarin zij nu zullen verkeeren en met mocite gelukt het *Sávitri* hem te troosten. „Laat ons gaan, sprak *Satyavaan*; als gij wenscht dat ik in 't leven blijve, laat ons dan onmiddellijk naar de hermitage gaan". *Sávitri* stond op en heure haarvlechten opbindende, hielp zij *Satyavaan* opstaan. Toen viel haar oog op de mand met vruchten en zij sprak: „Morgen kunt gij die mand wel gaan halen, maar deze bijl van u zal ik meê nemen." Zij hing de mand aan een boomtak en den bijl genomen hebbende kwam zij weér bij haar man, sloeg haar arm om hem heen en zoo gingen zij voort. „Ik ken de paden goed, zei *Satyavaan*; ik ben hier zoo dikwijls geweest, en bovendien zie ik ze thans duidelijk door het maanlicht dat tusschende boomen doorschijnt.^{20a)} Laat ons gaan langs hetzelfde pad waar langs wij zijn gekomen en vruchten hebben geplukt. Bij gindschen *Paláça* (*butea frondosa*)

^{20a)} De lezer gelieve zich te herinneren dat kort te voren alles in diepe duisternis was gehuld.

splitst de weg zich in tweeën; wij moeten langs de noordelijkste gaan. Ik ben gezond en sterk en verlang mijne ouders te zien." Zoo sprekende schreed hij snel voort naar den ágrama.

Intusschen had Dyumatsena plotseling zijn gezicht terug gekregen en zocht hij met zijne vrouw overal naar hun zoon. Groot was hunne wanhoop toen zij hem nergens konden vinden. De wijze kluizenaars brachten het oude paar in hunne hut en trachtten hen bezig te houden door allerlei gesprekken. Doch te vergeefs; de gedachten dwaalden steeds af naar Satyavaan en Sávitri. Het baatte niet dat de brahmaan Suvarcas zeide: „zoo waar als Sávitri vroom en braaf is, zoo waarlijk leeft Satyavaan". Vruchteloos sprak de wijze Gautama: „ik heb de veda's en hunne onderdeelen bestudeerd, groote askeese uitgeoefend, van mijn jeugd af kuisch geleefd, mijne leermeesters en Agni te vreden gesteld, alle geloften vervuld, en altijd naar behooren gevast. Door die askeese weet ik alles wat anderen doen. Naar waarheid zeg ik u dus dat Satyavaan leeft." Slechts nadat alle andere Rishi's (wijzen) even krachtig verzekerden „Satyavaan leeft", werd de oude vorst gerust. Daarop kwam plotseling in de nacht Sávitri met Satyavaan verheugd de hut binnen. „O koning, spraken de brahmaanen, gij heb uw zoon en uw gezicht terug gekregen. Wij verheugen ons over uw geluk. Driewerf gelukkig zijt gij door de vereeniging met Satyavaan, door den aanblik van Savitri en door het terug krijgen van uw gezicht. Spoedig zal u nog meer geluk wedervaren." Nadat het heilige vuur was ontstoken bewezen alle Rishi's hulde aan Koning Dyumatsena en vroegen daarop nieuwsgierig aan zijn zoon: „Waarom zijt gij niet vroeger gekomen met uwe vrouw? waarom zijt gij pas terug gekeerd tegen 't einde der nacht? Uw vader en moeder en wij allen waren zeer ongerust." Daarop vertelde Satyavaan hoe hij in slaap was gevallen, zeer lang had geslapen, en omdat hij vermoedde dat zijne familie ongerust zou zijn zoo spoedig

mogelijk was gekomen. De wijze Gautama vroeg toen of hij de oorzaak wist waardoor zijn vader zoo plotseling het gezicht had teruggekregen en zich tot Sávitrí wendende zeide hij: „Ik wensch het van u te hooren Sávitrí, want gij weet alles. Ik herken u als Sávitrí. ²¹⁾ Toen zij daarop alles wat hun met Yama was weêrvaren had verteld prezen de Rishi's haar hemelhoog. „Gij hebt o eedle vrouw het koningshuis dat, door ongelukken overstelpt, in een meer van duisternis neêrzonk door uwe voortreffelijke vroomheid daaruit gered.” Zoo spraken zij en gingen verheugd uiteen. Toen de zon opkwam en alle bewoners van 't woud zich laafden aan gesprekken over de heerlijkheid van Sávitrí kwamen alle vroegere onderdanen van Dymatsena om hem te berichten dat de vijand, die hem zijn rijk had ontnomen, was gedood en dat zij hunnen ouden vorst terug verlangden. Groot was hunne vreugde, toen zij zagen dat hij niet meer blind was, en met gejubel voerden zij hem naar de hoofdstad van het land der Çálva's, huldigden hem daar als koning en zijn zoon als Yauvarája (kroonprins). Zoo waren drie der gaven van Yama vervuld. Ook de beide overigen kwamen tot vervulling, want Sávitrí en Satyavaan kregen gedurende een lang tijdsverloop honderd zonen en ook haar vader, de vorst der Madra's, genoot dezelfde vermeerdering van zijn geslacht. „Aldus, o vorst, zoo besloot de wijze Markandeya zijn verhaal, is de geschiedenis van Sávitrí. Al wie deze verhevene geschiedenis geloovig aanhoort hij zal gelukkig zijn, hij zal al zijne wenschen vervuld zien en geen leed zal hem treffen.”

Wanneer men deze historie vergelijkt met die van Alkestis, zooals zij door Euripides voor het tooneel is bewerkt en bij Apollodorus en Hyginus uitvoerig wordt verteld, dan zal men mij toestemmen dat de Grieksche mythe veel ingewikkelder, veel kunstiger is dan de

²¹⁾ Dat is als de godin Sávitrí.

Indische, en in veel opzichten er van verschilt. Terwijl Sávitrí eenvoudig den doodsgod volgt, die haren man wegvoert, en door wijze, edele woorden Yama er eindelijk toebrengt om Satyavaan aan 't leven terug te geven, gaat Alkestis haren man niet ná, maar gaat zij vóór hem in den dood en zijn in hare geschiedenis en die van Admetos allerlei goden en andere wonderlijke dingen ingeweven. De overeenkomst is echter te groot dan dat zij toevallig kan zijn: de beide mythen hebben denzelfden oorsprong; ze zijn variaties op hetzelfde thema. De geschiedenis der vrouw, die haren man in den dood volgt en met hem tot het leven terugkeert, of wel in zijne plaats in den dood gaat en door de gunst der goden tot het leven, tot hem, terugkeert is een natuurmythe. Waarom niet eenvoudig een verzinsel, een verduitsel van den een of anderen sprookjesverteller, van eene Arische moeder de Gans, die in den voorhistorischen tijd bij het haardvuur of in de maaneschijn de jonge Ariërs boeide en betooverde en hen de oogjes deed open sperren van verwondering en verbazing? Ik wil niet beweerden dat er geen enkel zuiver verzonnen sprookje is. Hoe hooger men echter opklimt, hoe ouder de sprookjes zijn, des te duidelijker schemert op den achtergrond 't een of ander natuurverschijnsel door de personen en gebeurtenissen heen. Het duidelijkst in de Indische bewerkingen. Het is alsof de Indische dichters langer het bewustzijn van den oorsprong der meeste sagen en legendes hebben bewaard, langer in verbinding bleven met de natuur; de natuur maakte op hen dieper indruk dan op hunne Grieksche en andere broeders. Hoe jonger de bewerkingen zijn, zooveel te meer personen en gebeurtenissen zijn er bij gekomen, die den voorgrond vullen en het oog niet meer vergunnen tot achter toe door te dringen. De meeste Grieksche mythen vertoonen hun natuur-oorsprong slechts duidelijk door vergelijking met de Indische in welke alle kenteekenen van hunnen hemelschen oorsprong,

hun hemelval, nog niet zijn verduisterd. Dat men in lateren tijd sprookjes verzon, dat de fantasie, evenals alle andere eigenschappen van den mensch, langzamerhand, door de ervaring van vele eeuwen, krachtig genoeg werd om zelfstandig te werken, lijdt geen twijfel, al zou men kunnen beweerden dat in de meeste sprookjes de latere toevoegsels en versierselen dikwijls nog te onderscheiden zijn van den oorspronkelijken boomstam, waarom heen in den loop der eeuwen allerlei slinger- en woekerplanten zijn gegroeid.

Edoch het zou ongerijmd zijn in elke legende, sage of sprookje een mythe, laat staan een natuur-mythe, een verpersoonlijkt natuurverschijnsel te zien. Maar even ongerijmd zou het zijn het kind met het badwater weg te gooien. Even onredelijk zou het zijn in elke sage de rede uit te sluiten en slechts de zuivere fantasie te willen doen heerschen. Er is filosofisch gesproken in eene sage, sprookje of legende, of algemeen, in een mythe τὸ νοούμενον en τὸ φαινόμενον, met deze uitbreiding, dat in een mythe het eerste dikwijls te herkennen is. Evenals de studie van 't Sanskriet den grondslag leverde voor de vergelijkende taalstudie, zoo doet zij hetzelfde voor de vergelijkende mythologie. In het gewoel en gewemel, in den bajert der Grieksche mythologie kan alleen orde en licht worden gebracht door de vergelijking met de mythen van verwante rassen. Voordat de oorspronkelijke familie naar alle kanten uiteenging bezat zij meer dan eene gemeenschappelijke taal; zij bezat ook een gemeenschappelijk geloof, gemeenschappelijke meeningen omtrent de natuur en hetgeen achter de natuur steekt. Hetgeen bij dag en bij nacht aan den hemel gebeurde was een schouwspel voor aandachtige menschenoogen, wier eigenaars langzamerhand den regelmatigigen loop en wederkeer van een gedeelte dier verschijnselen als eene wet leerden kennen, die nooit werd geschonden. Dat er over dezelfde verschijnsels verschillende meeningen bestonden, dat het

ook toen niet aan allerlei hypothesen over zon en maan, dage-
raad enz. enz. ontbrak, behoeft geen betoog. De wonderlijke
meeningen der historische Grieken over de hemellichamen en
hunne bewegingen geven het recht om te vermoeden dat de
kennis hunner praehistorische voorouders niet juist zal zijn
geweest, en de geringe omvang dier kennis des te meer ruimte
zal hebben overgelaten voor de fantasie. Ten tijde van en
na Thales den Milesiër (ongeveer 600 voor Chr.) heerschte bij de
Grieken algemeen het bijgeloof dat eene maansverduistering
werd veroorzaakt door tooverij, en, hoewel Thales het verschijnsel
voorspelde en natuurlijk verklaarde, bleef het bijgeloof voort-
bestaan dat tovenaars, vooral Thessalische, (Thessalië was
het beloofde land der magie), door bezweringen en gezangen de
schitterende maangodin naar beneden trokken. De geestige wijze,
waarop Strepsiades in de wolken van Aristophanes het werk
van zoo'n tooverkol wil exploiteeren is bekend ²²⁾ Overbekend
is ook het middel dat men gebruikte om de godin bij te staan. ²³⁾

Een soortgelijk bijgeloof bestond bij de Indiërs, volgens hetwelk
de onsterfelijk geworden kop van den daemon Ráhu bij tijd en
wijle zon en maan verslindt. Natuurlijk wisten de astronomen
het beter evenals Thales. En dat dit bijgeloof overoud was
bewijst de Rigveda, die, al is zijn inhoud zuiver Indisch, ons
toch dicht bij de praehistorische Ariërs brengt. In Rigveda
X, 2,20 wordt eene zonsverduistering toegeschreven aan Svarbhánu,
den daemon uit het geslacht der Asura's. Naast deze fantastische
voorstelling bestond ook eene realistische, eene platte voorstelling,
die toch wel aardig is. Rigveda X, 28 staat te lezen: *Çaçah
kshuram jagóra* d. i.: „de haas heeft het scheermes verslonden.”
De eklips wordt verpersoonlijkt als een scheermes, daar zij de

²²⁾ Nephelai 748.

²³⁾ Plutarchus Aemil. Paulus 17. Livius 26,5.

haren (*Keça*) d. i.: stralen afscheert. Als men weet dat de Indiërs in de maan niet „een mannetje” zagen, maar een haas, en dus de maan zelve (die bij hen mannelijk is) in de mythologische terminologie „de haas” heet, dan is het duidelijk wat er wordt bedoeld. Er worden in dat lied eenige onmogelijke dingen genoemd, o. a. dat de maan het scheermes zou verslinden, terwijl integendeel het scheermes of Ráhu de maan verslindt. Maar er bestond bij de nog niet gescheiden Ariërs eene andere voorstelling eener maaneklips, die ik, vergeleken met de twee genoemde, de dichterlijke wil noemen, en die als mythe is bewaard gebleven in de legende van Sávitrí en Alkestis.

Voordat ik ga aantonen dat deze dichterlijke voorstelling geene fantasie van mij is, maar dat de mythe van Sávitrí en Alkestis een natuurmythe is, ontstaan uit de dichterlijke voorstelling eener maansverduistering moet ik een paar algemeen mythologische opmerkingen ²⁴⁾ maken en wil in de eerste plaats er op wijzen dat het geene bevreemding moet wekken dat een zelfde verschijnsel bij een zelfde volk drie verschillende mythen deed ontstaan, zooals de eklips bij de Indiërs. Zooals ik reeds boven opmerkte is het integendeel zeer natuurlijk dat er verschil van meeningen bestond. In den Rigveda staat dan ook duidelijk te lezen hoe dezelfde *deva* (licht en luchtverschijning) onder allerlei namen werd vereerd, dat hij nu eens vader heet van zijn zoon, dan weêr zoon wordt van wien hij kort te voren

²⁴⁾ De belangrijkste geschriften, die over vergelijkende mythologie handelen zijn de volgende:

Max Müller, *Chips from a German workshop* Vol II. Nog beter is de duitsche uitgave onder den titel van *Essays* Zweiter band. — De werken van Sir George Cox. *The mythology of the Aryan nations, en An introduction to the science of comparative mythology and folklore.* A. de Gubernatis, *Mythologie Zoologique.* De geschriften van Kuhn, M. Bréal, en niet het minst Keras *Buddhisme.*

vader was, daar er nog geene eenstemmigheid van gevoelens bestond omtrent het bovenaardsche. Dat verder de hemelsche vertooningen eene weerkaatsing waren van der menschen bedrijven, kan ons ook niet verwonderen; waardoor zou men het half zichtbare, grootendeels onbekende, duidelijk kunnen maken dan door het te vergelijken met der menschen handelingen? In die vergelijkingen, in dat overbrengen van aardsche, menschelijke handelingen aan den hemel ligt de kiem der mythologie. Gelukkig zijn er in de liederen van den Rigveda vele van die oorspronkelijke kiemen bewaard gebleven, waaruit zich later allerlei mythen hebben ontwikkeld. Men vindt daarin als 't ware dikwijls de formule, die later uitvoerig ontwikkeld en opgelost werd; het thema, waarop langzamerhand talrijke variaties werden gemaakt. Het is merkwaardig hoe vele der latere goden, ook der heerlijke, heldere, schitterende Grieksche goden men er in terug vindt. Het is alsof men zich daar bevindt in de werkplaats van een beeldhouwer, waar ruwe, nog niet gefatsoeneerde groepen, armen, beenen, torso's, sommige half af, andere pas aangevangen, verspreid liggen en nog op de hand van den vormenden kunstenaar wachten om, voltooid, een schoon beeld te vormen. Zoo bevat het zoogenaamde *Súryásúktam*, het lied van *Súryá*, het thema dat later is uitgewerkt tot de geschiedenis van *Sávitri*. Deze hymne, *Rigveda X, 85*, is het zoogenaamde *Bruiloftslied*.^{24a)} Het huwelijk van *Súryá Sávitri* met *Soma* is voor de Indiërs de prototype van het menschelijk huwelijk; daarom worden ook bij voorkeur enkele verzen en strofen van dit lied gebruikt bij de verschillende ceremonies eener huwelijksplechtigheid. De eerste

^{24a)} Vgl. over dit bruiloftslied *Kaegi*, der *Rigveda*, bl. 102. *Weber*, Indische Studien V. *Ekni*. Die Vermählung des Soma und der *Súryá*, in de 33e Band Zeitschrift der Deutschen Morgenländische Gesellschaft. *Kerbaker*, *Sávitri Episodio del Mahábhárata*. Napoli 1875.

vijf verzen bezingen Soma den bruidegom, vers 6—17 de bruid Súryá, de dochter van Savitar, die elders Súryá Sávitrí heet. Volgens vers 9 was „Soma de bruidegom, de Açvins waren de bruidjonkers, toen Savitar de in haar hart verheugde Súryá aan den echtgenoot gaf.” In een ander lied (Rigveda IV, 43) wordt zij de vrouw der beide Açvins genoemd, en Sáyana, de kommentator van den Veda, verhaalt daarover de volgende sage. Savitar had zijne dochter Súryá als vrouw voor Soma bestemd. Maar alle deva's dongen naar hare hand en spraken met elkaâr af: „Wij zullen een wedren houden waarbij de zon (áditya) het doel zal zijn. Wie van ons overwinnaar zal zijn, dien zal zij toebehooren.” Daarop werd zij door de Açvins gewonnen en Súryá besteed den wagen der beide overwinnaars.

Deze sage laat zich wel vereenigen met het bovenaangehaalde vers, voor zoover daarin de beide Açvin's, als bruidjonkers of paranymfen van Soma, de bruid Súryá op hun wagen naar het huis van haren echtgenoot voeren. Want het blijkt dat de bruidegom niet zooals gewoonlijk gebeurde zijne bruid afhaalt, maar dat zij hem wordt gebracht.

Ziehier dus de formule: Savitar, de zon (mannelijk gedacht, zooals altijd in 't Skriet en 't Grieksch) geeft zijne dochter Súryá Sávitrí aan Soma, de ook als een man (in 't Skriet althans) voorgestelde maan. Wat krijgt inderdaad de Maan van de Zon? Haar licht. — Dit hemelsche feit ligt ten grondslag aan den mythe van Sávitrí en Alkestis, en op eene uitnemend geestige wijze heeft de Indische dichter dien ouden mythe tot eene bekoorlijke legende verwerkt. Zelfs Sokrates zou, indien hij die bewerkiug had gekend, zijn vrees voor mythenverklaring hebben laten varen en gezegd hebben: ὦ Φαίδρε, ἔγωγε τοῦτον τὸν μῦθον χαρίεστατον ἠγούμαι: (Phaedrus 7). Gegeven is dus het thema: de Maan ontvangt haar licht van de Zon; het zonnelicht wordt maneschijn; de maan wordt verduisterd

en de maneschijn verdwijnt. Dit thema is uitgewerkt tot de bekoorlijke geschiedenis der vrouw, die haar man in den dood volgt, gelijk het maanlicht verdwijnt wanneer de maan door verduistering onzichtbaar wordt; met de variatie dat de man in leven blijft, (daar de maan hoogst zelden geheel onzichtbaar wordt, ²⁵) maar de vrouw zich voor hem opoffert. Door deze variatie is in Alkestis de maneschijn moeilijk te vinden, welke moeilijkheid nog vergroot wordt door de geslachts-verandering, daar de maan bij de Grieken even vrouwelijk is als bij ons; maar met de hulp van het heldere licht, waarmeê de maan schijnt in het woud van Sávitri, kan men ook bij het vorstelijk paleis te Pherae, geheel op den achtergrond, de bijna geheel verduisterde maan ontdekken.

Door allerlei geestige zinspelingen en fijne wendingen heeft de Indische dichter het feit dat hij de Maneschijn verpersoonlijkt en geidealiseerd heeft, aan den aandachtigen toehoorder of lezer getoond. Vooreerst door de namen der handelende personen. Sávitri is de dochter van Ačvapati d. i. de heer der paarden, of van het paard, een gewoon attriboot of zelfs symbool der zon. Zij zelve draagt den naam der Zonnedochter, met wie zij in 't gedicht zelfs eens uitdrukkelijk wordt gelijkgesteld. ²⁶) Door allerlei epitheta en vergelijkingen wordt hare schitterende afkomst en haar schitterend wezen aangeduid; karakteristiek is vooral de vergelijking van het nog ongeborn kind met den heer der sterren d. i. de Maan (zie bl. 34 noot ¹²) waardoor hare toekomstige betrekking tot Soma als 't ware wordt voorspeld. De

²⁵) Zie hierover Humboldts Kosmos Dritter Band, waar hij ook eenige belangrijke Grieksche teksten aanhaalt o. a. eene wijdloopige beschouwing over maaneklipsen van den deftigen Dio Cassius Coccejanus.

²⁶) Kern Buddhismme 68. „Het is een vaste regel van de rethorisch poëtische taal der mythologie, dat een of ander natuurverschijnsel, waarvan een mythe de verpersoonlijking is, in den vorm eener vergelijking, duidelijkheidshalve, vermeld wordt.”

vader van Satyavaan heet Dyumatsena. De beteekenis van dien naam en van zijne blindheid heb ik op bl. 35 noot 14 reeds aangewezen.

De naam Satyavaan heeft zijn oorsprong te danken aan de waarheidsliefde (*Satya* bet. waarachtigheid) zijner ouders. Zijn bijnaam is *Citráçva*, waarvan de ware bedoeling mij ontgaat; de schijnbaar kinderachtige verklaring, die in 't gedicht er van gegeven wordt is, dat hij een groot liefhebber van paarden (*açva*) was, en reeds als klein kind paardjes boetseerde van klei of ze teekende (*Citre vilikhati*). Des te veelzeggender zijn de vergelijkingen op bl. 35 noot 15, die dienen om zijne [wezentlijke] natuur aan te duiden.

Sávitri zoekt een man en op bekoorlijke wijze laat de dichter haar rondzwerfen door wouden en langs voordes, evenals wij de maneschijn zien glijden over beemd en bosch. Zij krijgt zin in Satyavaan en hoewel *Nárada* voorspelt dat hij over een jaar zal moeten sterven d. i. evenals *Thales* eene maansverduistering voorspelt, is zij van haar besluit niet af te brengen. Natuurlijk; want de onveranderlijke wet (*dharma*) der natuur eischt nu eenmaal dat het zonnelicht tot de maan komt, (zie noot 16). Daarop geleidt haar vader haar op een gouden wagen, naar het verblijf van Satyavaan, evenals in het Veda-lied *Súryá* niet door den bruidegom wordt gehaald, wat anders gebruikelijk is, maar naar hem wordt gebracht.

Opmerkelijk is het welk eene lijdelijke rol Satyavaan hierbij speelt; hij wordt bijna niet genoemd. Poëtisch is dit gerechtvaardigd omdat het gedicht de legende van *Sávitri* is en heet. Zijn karakter is, ook in 't vervolg, geheel in overeenstemming met dat van *Admetos*, die kalm toelaat dat zijne vrouw voor hem sterft. Satyavaan treedt pas handelend op als zijne ure gekomen is, als hij naar het woud moet gaan op den dag, waarop hij, zooals *Sávitri* alleen weet, moet sterven. Zij heeft zich vóórbereid door staan en vasten, dat wil zeggen: de volle

maan staat gedurende eenigen tijd stil aan den hemel, zonder een deel van haar baan afteleggen, tot dat het oogenblik der eklips zal zijn gekomen. „Eerst als de zon onder is, zecht *Sávitri*, zal ik eten, *mayá bhoktavyam*, welk woord (zie noot 18) een dubbelen zin heeft. In 't woud gekomen gaat *Satyavaan* arbeiden en krijgt spoedig hoofdpijn. Dit is eene mythologische uitdrukking om het ondergaan of verduisterd worden van een hemellicht aan te kondigen; zoo wordt er van den *Buddha*, als zijn *nirvána* nadert, gezegd dat hij pijn in den rug kreeg; van *Devadatta* wordt hetzelfde verteld ²⁷⁾. Spoedig daarop begint de eklips: *Yama* komt en haalt de ziel uit zijn lichaam, dat onbewegelijk wordt en leelijk om te zien. Het lichaam blijft liggen, maar de ziel is er uit, evenals de maan blijft, maar leelijk wordt om te zien.

Sávitri volgt *Yama* diep in het bosch: de maneschijn verdwijnt. Als de eklips geëindigd is, zij tot haar man is teruggekeerd, wordt hij wakker, maar aarzelt eerst om naar huis terug te keeren, daar het midden in de nacht is en pik donker, zooals tot tweemaal toe uitdrukkelijk wordt gezegd. Maar plotseling verandert *Satyavaan* van meening: de gedachte aan de wanhoopvolle onrust, waarin zijne ouders zonder twijfel verkeerden, laat hem niet met rust: hij drijft *Sávitri* aan om snel met hem naar huis te gaan: „ik ken den weg goed, zecht hij, en bovendien zie ik hem nu verlicht door de maneschijn (*Jyotsná*) die tuschen de boomen door schijnt.”

Deze plotselinge maneschijn in de zoeven nadrukkelijk vermelde duisternis heeft niet alleen niets dat ons kan bevreedden, maar werpt zelfs het helste licht over de bedoeling van het geheele gedicht. Even plotseling heeft zijn blinde vader intuschen zijn gezicht terug gekregen: de nachtelijke hemel heeft de

²⁷⁾ Kern. *Buddhisme* bl. 189, 216.

maan terug; en even plotseling verschijnen daarop de beide verloren gewaanden in de kluisenarij (ágrama).

Het komt mij voor dat zelfs de meest verstokte lezer nu niet meer kan twijfelen aan het ware wezen van Sávitrí. Misschien zijn er nog meer passages in het gedicht, die eveneens zinspelingen bevatten op zijn mythologische bedoeling. Hoewel zij geen van allen zoo duidelijk zijn als de tot nog toe genoemden, kunnen zij toch dienst doen als bewijzen van den tweeden rang, die, hoewel niet onmisbaar, toch gewicht in de schaal leggen.

Onder de wijze woorden die Sávitrí tot Yama spreekt komen ook de volgende voor: „Door waarachtigheid leiden de waarachtigen Súrya (zon), door strenge askeese stutten zij de aarde; zij zijn de weg van het verleden en van de toekomst; zij zitten rustig in 't midden der goeden.”

Er is eene merkwaardige overeenstemming tusschen deze woorden en den aanhef van het Bruiloftslied, waaruit, zooals boven is aangetoond, de dichter zijn stof haalde. „Door waarachtigheid wordt de aarde gestut, door Súrya de hemel; door Soma zijn de ádityas sterk, door Soma is de aarde groot, en Soma is geplaatst in 't midden der sterren.” Zou de dichter van Sávitrí hieraan gedacht hebben? Men zal toegeven dat het niet onwaarschijnlijk is.

Eene mythologische zinspeling steekt misschien in het zeggen, dat Sávitrí, als zij en Satyavaan den terugtocht aannemen, heur haren (keça's) opbindt, terwijl er tot nog toe geen sprake is geweest van haren. Het woord *keça* beteekent (zie bl. 47) in de mythologische taal „straal.”

Misschien is er ook eene mythologische zinspeling verborgen in het feit dat Sávitrí de mand met vruchten, die zij en haar man gevuld hebben, achter laat, maar nadrukkelijk zecht: „uw bijl moet meê; de mand kunnen wij morgen halen; maar de bijl laat ik niet hier.” De bijl (paraçu = *πελαχου*) schijnt onmisbaar

te zijn. Is zij een symbool van Satyavaan evenals van Paraçu Ráma en is deze gelijk aan Soma? Is dan de ontmoeting van Ráma en Paraçu Ráma, in 't Rámáyanam (I, 75), eene fantastische voorstelling eener zoneklips, waarbij de zon, Ráma, ten slotte triomfeert, na eerst verduisterd te zijn geweest, zooals er uitdrukkelijk staat?

Nog één „misschien”. Als Satyavaan wakker is geworden en Sávitri hem aanspoort om te vertrekken daar de nacht gevallen is, maakt hij de tegenwerping dat zij den weg niet zal kunnen vinden in 't duistere woud. Daarop antwoordt zij: „in dit heden gebrand hebbende woud brandt een dorre boom; af en toe zie ik de door den wind aangewakkerde vlam; daarvandaan zal ik vuur halen en het hout, dat hier ligt, ontsteken.” Er is noch te voren sprake geweest van dien boschbrand, noch antwoordt Satyavaan iets op haar voorstel, en het blijft er bij. In een zoo keurig bewerkt gedicht, als de legende van Sávitri is, heeft alles eene beteekenis en moet ook deze passage iets beteekenen. Wat? Dit alleen weet ik, dat ik het niet weet.

Het zou vreemd zijn, indien zulk eene liefelijke, poëtische verschijning, eenzaam en verlaten, in het groote woud der Indische letterkunde rondzwierf. De door de dichters van alle eeuwen en volken zoo geliefde Maneschijn, ²⁸⁾ die zelfs door den wijzen Faust wordt aangeroepen, maar die bij hen gewoonlijk evenals alle natuurgoden en natuurgodinnen, slechts als sieraad der rede dient, slechts als middel van vergelijking wordt gebruikt, zonder beziel en verpersoonlijkt op te treden, is in de Indische letterkunde ten minste nog éénmaal tot de heldin eener dichterlijke sproke gemaakt. Ik zeg „ten minste nog éénmaal”, want het zou mij niet verwonderen zoo eene grootere geleerdheid

²⁸⁾ Geestig is de spotternij van Klaus Groth in zijn allerlieft gedicht *An de Maan* „Wat wil He mi in 't Finster lüstern?” enz.

en belezenheid dan de mijne nog meer geïdealiseerde en gepersonificeerde Maneschijnen weet aan te wijzen. De eene, die ik nog ken en wier ontdekking mij op eene verrassende wijze versterkte in mijn geloof aan de waarschijnlijkheid mijner verklaring van Sávitrí, heb ik gevonden in het merkwaardige werk van A. de Gubernatis: *Mythologie Zoölogique ou les légendes Animales*.²⁹⁾

In het hoofdstuk *La Vache et le Taureau* deelt hij den inhoud meê van de mongoolsche legendenverzameling van Ardshi-Bordshi-Khaan, welke volgens hem de paraphrase is van een sanskrietsch werk, getiteld *Vikramacaritram*. Het laatste verhaal dier verzameling is dat van een koning, die eene dochter heeft, genaamd, „Zonneschijn”, die niemand mag zien, maar die liefdesbetrekkingen aanknoopt met een minister Ssaran (de Maan), met wien zij nachtelijke bijeenkomsten heeft. (Tome I p. 149).

Nog eene personificatie, voor zoover men eene bloem eene persoon mag noemen, der maneschijn komt voor in het tooneel van Kalidása's *Sakuntalá*, waar de meisjes de bloemen begieten: een *jasmijn*, een bijzondere lieveling van *Sakuntalá*, is door haar *vanajotsiní* d. i. „maneschijn in 't woud” gedoopt.³⁰⁾

De overgang van *Sakuntalá* en *Sávitrí* op *Nikias*, den bijgeloovigen Atheenschen veldheer, moge den lezer verschrikken, hij zal dien natuurlijk vinden, wanneer ik hem den gang mijner gedachten ontwikkel. De *Alkestis* van Euripides is het oudste zijner bewaard gebleven stukken en kort voor het begin van

²⁹⁾ Dit werk van den beroemden Italiaanschen dichter en geleerde, sints 1869 hoogleeraar te *Firenze*, is het eerst verschenen in 't Engelsch te *London* 1872. De Duitsche bewerking is verschenen in 1873 en de Fransche, door Regnaud, in 1874, verrijkt met een *Notice préliminaire* van Baudrij.

³⁰⁾ Als eene soortgelijke personificatie wijs ik op *Rigveda* X, 146 waar *Aranyáni*, ds eenzaamheid van het woud, als een persoon wordt voorgesteld.

den Peloponnesischen oorlog opgevoerd. Zooals uit Plutarchus en Thukydidēs blijkt is de eindelijke nederlaag der Atheners in den oorlog tegen Syrakuse te wijten aan het domme bijgeloof van Nikias, die door zijn angst voor eene maansverduistering, kort te voren zichtbaar, op het beslissend oogenblik in zijn bijgeloovige vrees een krachtigen bondgenoot vond voor zijne trage besluiteloosheid. Als de oorspronkelijke beteekenis van Alkestis evenzeer was bekend geweest aan de beschaafde Atheners van dien tijd als die van Sávitrí aan den Indischen dichter, dan zou de bewerking van den ouden mythe door Euripides misschien in staat zijn geweest de nevelen te verjagen uit het domme brein van den besten der Atheners (zooals Aristoteles hem, volgens Plutarchus altijd, noemde), ³¹⁾ en zijne oogen geopend hebben voor het liefelijke schijnsel der godin, wier personificatie, als Alkestis, hem kon leeren wat zelfopoffering vermag.

Maar het is duidelijk dat niemand ooit zou vermoed hebben wat er achter Alkestis steekt, indien in Sávitrí de mythe niet rein en ongeschonden ware bewaard gebleven. Zelfs nu, bij het door Sávitrí ontstoken licht, is het moeilijk de trekken van Alkestis te onderscheiden. Zij is ons gesluijerd overgegeven, evenals Herakles haar aan Admetos terugbracht. Over de beteekenis van haar naam durf ik zelfs geene gissing te wagen. ³²⁾ Hare afstamming is mythisch. Alkestis en Admetos zijn beide kleinkinderen van Turo, de dochter van Salmoneus; Turo heeft een sterfelijken echtgenoot, Kretheus, en een goddelijken, Poseidon; den eersten baart zij o. a. Pheres, den vader van Admetos;

³¹⁾ Plut. Nikias. II.

³²⁾ *Kerbaker* zecht bl. 29: Il nome di 'Αλκείστις si può far derivare dalla rad. ἄλκ- raksh difendere; mapiù probabilmente si connette colla radice primitiva ark (arc? splendere (sanc-arkas-sole; arcis-splendore, raggio) che appare nei vocaboli greci ἤλεκτρον ἤλεκτρον- sol; ἄλκίω.

aan den tweeden Pelias, den vader van Alkestis. ³²⁾ De naam van Admetos d. i. „de onbedwongene”, is duidelijk, en zeer goed gekozen voor een hemellicht dat verduisterd wordt, maar, onbedwingbaar, in al zijne glorie wéér verschijnt. Gesteld dat hiermeê oorspronkelijk de maan werd bedoeld, dan is ten gevolge der geslachtsverandering, waardoor de Maan in 't Griekseh vrouwelijk is geworden, die oorspronkelijke bedoeling verduisterd en vergeten. De eenige trek der legende die aan de Maan herinnert is deze, dat Admetos bij zijne bruiloft vergeten heeft aan Artemis te offeren, wier toorn slechts door Apollo kan worden verzoend. Een flauw spoor van den oorspronkelijken mythe blinkt nog dóór in het feit, dat Admetos zijne bruid heeft gewonnen door een leeuw en een wildzwijn voor zijn wagen te spannen, wat geen der andere vrijers kon doen; dit herinnert aan den boven vermelden wedren waardoor de Aḡvins Sávitri wonnen. Ook heb ik boven reeds aangestipt de overeenstemming van het lijdelijk karakter van Satyavaan met dat van Admetos.

De onverbiddelijke *dharma* (wet) der natuur doet beiden zijn zoo als zij zijn d. i. de maan moet verduisterd worden. Nu deze vorm eenmaal aan de legende was gegeven, moest Admetos wel lijdelijk toezien dat zijne vrouw zich voor hem opofferde, en is de kunst van Euripides des te grooter, die met de gegevens welke hij vond, van de schijnbaar baatzuchtige en laffe figuur van Admetos nog zooveel goeds wist te maken. De palm der voortreffelijkheid blijft echter aan Alkestis, (zooals Admetos zelve ook erkent), die voor hare Indische dubbelgangster niet verbleekt, maar naast en met haar een edel vrouwenpaar vormt, dat ons met bewondering vervult voor het gevoel, het vernuft

³²⁾ Opmerkelijk zijn in de mythische geschiedenis van het geslacht van Admetos en Alkestis, dat van Aiolos afstamt, de namen Τυρώ, Σιδηρώ en Πηρώ. De tweede is de stiefmoeder der eerste die zij mishandelt.

en den smaak der oude dichters, die door de natuur werden bezielde en gedreven tot het scheppen van twee zulke liefelijke gestalten, wier wedergade moeielijk te vinden is in de mythologie der oude volken, waarin onder vreemde en wonderlijke vormen, die ten allen tijde de nieuwsgierigheid van allerlei menschen hebben opgewekt, veel schoons verborgen ligt. Verschillende stelsels van mythenverklaring zijn uitgevonden en met min of meer talent aanangeprezen. Het komt mij voor dat de verklaring, die de vergelijkende mythologie aan de hand doet, de eenige ware is en dat dit hoelanger zoo meer zal blijken. In allen gevalle is er iets bijzonder aantrekkelijks in de mythologie; het geloof dat er iets achter steekt is te natuurlijk en te krachtig, dan dat de belangstelling in die wonderlijke verhalen kan bevreemden of verdwijnen. Daardoor heb ik hoop dat mijne bescheidene proeve lezers zal vinden, die, evenals Pompejus Mithridates in den steek liet voor Prometheus en de Argonauten, hunne aandacht aan Alkestis en Sávitrí willen schenken.

Hun wensch ik toe wat de Indische dichter aan de hoorders der Sávitrí legende belooft: „Mogen zij al hunne wenschen vervuld zien en moge geen leed hen treffen.”

DE STROOHALM ALS RECHTSSYMBOL.

Hertog Aelbrecht, grave van Hollant enz., liet bij zijn sterven in 1404 zoo zware schulden na, dat zijne weduwe, Vrou Margariete van Cleve, afstand deed van de erfelijke goeden van Hollant. De nauwgezette Wagenaar verhaalt uitvoerig de plechtige wijze, waarop die afstand volgens 's landsgebruik plaats had, zooals „hi vant in dien boeken sijn.” Nadat de vierschair was gespannen en de Voogt der Vrouwe aan den Rechter haar verlangen had kenbaar gemaakt om afstand te doen van den boedel „vermaende die Rechter 's Vonnes.” 't Vonnes weisde: „dat sij aldair staan soude in gheleenden cleederen, die hair niet en bestonden, ende bloet (bloot) van alre haven, die van Hertogh Aelbrecht ghecomen wair, ende gaen voir die bare uit, ende sij soude hebben een halm in die hant, ende soude dat wech werpen, ende uyten ende vertijen hair aldair, mit hares ghecoren Voechts hant, alle goeden, die Hertoech Aelbrecht in sinen lesten live liet, sonder dair sij an verlijftocht wair, ende alles, inschult ende utschult.” So dede die Vrouwe.”

Het is bekend dat dit gebruik van den halm een oud Germaansch gebruik was. Grimm geeft in zijne Deutsche Rechtsalterhümer eene menigte voorbeelden, zoowel uit latijnsche als duitsche oorkonden.

Ik beperk mij tot een paar aanhalingen uit dien rijken voorraad. Het oudste en uitvoerigste voorbeeld is te vinden in Lex Salica tit. 49, waar het geval is, dat iemand zijn goed wil overdragen aan eene persoon, die niet zijn natuurlijke erfgenaam is; dan moet de overdracht aldus plaats hebben. „Hoc convenit observare, ut tunginus aut centenarius (de rechter) mallum (rechtszitting) indicent, et scutum in ipso mallo habere debent... postea in ipso mallo requirat hominem, qui ei non pertinet, et sic festucam in laisum jactet, et ipsi, in ejus laisum festucam jactavit, dicat verbum de fortuna sua quantum ei voluerit dare etc. etc.” Grimm zecht: „laisum is geen Duitsch woord en schijnt „schoot” *sinus* te beteekenen.” Zou het niet ons woord „lies” zijn?

Voor al werd de halm gebruikt bij het afstand doen van grondstukken door geschenk, verkoop of verpanding. Talrijke oorkonden eindigen met de formule „stipulatione”subnixa.” Men heeft hieruit willen besluiten, dat de halm onder in het perkament der oorkonde werd gestoken. Hoewel, zecht Grimm, deze gevolgtrekking onjuist is, is de zaak zelve toch waar, en hij voert daarvoor Mabillon en du Cange aan (3,1522). Ik neem dit gaarne aan op 't gezag van Grimm, te meer daar deze gewoonte nog schijnt te bestaan in 't Engelsche Lincolnshire, waar, zooals de notaris Brown te Barton on Humber schrijft (zie 't weekblad de Amsterdammer 11 Dec. 81), nog tegenwoordig aan den bovenrand van iedere overdracht van grondeigendom een strootje wordt vastgemaakt, daar anders de geheele handeling van nul en geene waarde kan zijn. In de oudduitsche oorkonden is de formule meestal: „mit halm und munde,” of „mit hand und halm,” of „halmelich.” Deze zelfde uitdrukkingen komen ook voor in onze middelnederlandsche litteratuur; dus kies ik daaruit liever een voorbeeld dan uit eene uitheemsche. In de Coutumes van Gent 514 staat: „Ende

hij dede voor hen lieden met haude, met halme, ende met monde al dat hij seuldich was te doene naar costume ende usage van der poort van Ghent" (1340—1350). Dus niet alleen in Holland maar ook in Vlaanderen bestond deze usage. Zij bestond ook op het eiland Mann, wel bekend uit Sir Walter's Peveril of the Peak, volgens eene aanhaling bij Grimm bl. 130: In insula maris hibernici, quæ Manna dicitur, hodie in usu est, equorum aliarumque rerum venditiones traditione stipulæ ratas facere.

In 't Middelnederlandsch bestaat de uitdrukking „hem halmen" d. i. afstand doen van, verzaken, verloochenen:

Theophilus die viel mettien
 Ter eerden over sine knien
 Ende seide: Ik halme mi Gods
 Ende siere moeder ende syns ghebods
 Ende ic wille mede syn
 Euwelijk u vri eyghyn

(Theophilus vs. 581).

(Hij spreekt tot den duivel).

Volgens de meening van Grimm hebben ook de Romeinen dit halmgebruik gekend. Hoewel zij betwist wordt, is er veel vóór te zeggen.

De *stipulatio* is een verbaal kontrakt, een verdrag, gesloten door mondelinge vraag en antwoord, dus slechts *met monde* en niet tevens *met halme*. Dat het oudtijds ook *met halme* gesloten werd, daarvoor pleit vooreerst het woord *stipulatio* zelve; ten tweede, wat de geleerde bisschop Isidorus zecht (Origin. IV 24 p. 930): „*stipulatio a stipula; veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum jungentes sponsiones adgnoscebant.*" Ook de symbolische handeling bij *vindicatio* en *manumissio* heeft veel overeenkomst met het ger-

maansche gebruik, voorzooverre daarbij een halm (festuca) werd gebruikt op de wijze die Plutarchus meêdeelt in zijn geschriftje: „Over de langzame wraak der Godheid.” Hij haalt daar een paar voorbeelden aan om te betoogen dat het dikwijls moeielijk is wetten en instellingen van menschen, laat staan goddelijke, te begrijpen. Zoodra de ephoren te Sparta hun ambt aanvaardden kondigden zij af dat het iedereen verboden was een knevel te dragen. Dat verbod lijkt werkelijk zonderling, maar zal evengoed zijn redelijken oorsprong hebben gehad als het gebruik van den halm bij de Romeinen, die, volgens Plut., „een dunnen stroohalm plegen te werpen op het lichaam van hem, dien zij vrijlaten.”

Het zou inderdaad onmogelijk zijn dit symbool te verklaren, wanneer men het wil beschouwen als eene bekrachtiging van den koop of van het eigendomsrecht. Maar de beteekenis is zoo klaar als de dag, wanneer men het symbool beschouwt als eene feitelijke, zinnelijke, verklaring dat de verkooper of gever zijn vroeger recht op de verkocht of gegeven wordende zaak van nu af aan gelijk stelt met een stroohalm, met niets; dat hij het wegwerpt als een strootje. Bij de Germanen en Romeinen is dit niet in 't oogvallend, maar men vindt de verklaring, en tevens het bewijs dat dit rechtssymbool een overoud Arisch symbool is, in de Sanskrietsche letterkunde, die reeds zoovele dingen heeft verklaard.

In het drama *Candakausikam*, waarvan ik voor eenigen tijd den inhoud heb meêgedeeld in den *Nederlandschen Spectator*, is koning *Hariçandra ad incitas redactus*. Daar hij geen ander middel ziet om geld te krijgen tot afdoening zijner schuld, besluit hij zich zelf te verkoopen, gaat naar de markt en *çirasi trnam dattvá* d. i. een stroohalm op zijn hoofd plaatsende, roept hij: *Bho sádhavah! Kenápi khalu káryena gatyantaram*

apacyatá Lakshenáyam suvarnanám útmá vikriyate mayá. Dat wil zeggen: „Goede lieden! Door den nood gedwongen en geen anderen uitweg ziende, bied ik mij zelve te koop aan voor honderdduizend goudstukken.” Iedereen wordt door den hoogen prijs afgeschrikt, zoodat hij moet toelaten dat ook zijne vrouw en zoon zich verkoopen, waarop hij voor een minderen prijs het eigendom wordt van een *candála*, die later Yama, de *dharmarāja*, blijkt te zijn. De stroohalm dient hier dus om aan te wijzen, dat hij van zich zelve afstand doet, dat hij te koop is.

Merkwaardig is zeker het door Grimm meêgedeelde over de oudfransche spreekwijze *rompre le festu (fêtu)*, voor „opgeven, opzeggen, het land ruimen”. In den roman d'Alexandre

Vat'en en ta contrée, *rompus est li festus* Roquef 1,563a.

Il t'estuet *rompre le festu*,

Va, si vuide tost mon ostel! Méon IV, 16.

Qui jadis *rompi le festu* au monde. Du Cange 3, 411 van iemand die der wereld vaarwel zecht, een *beghevene*, zooals broeder Gijsbrecht. *Rompre* beteekent hier niet „stuk breken”, maar den halm van den grond afbreken, om hem symbolisch te gebruiken.

Onze uitdrukking: „breken met iemand” is waarschijnlijk uit dit gebruik ontstaan.

Misschien vindt men een spoor van een soortgelijk symbolisch gebruik van den halm bij de Grieken, in hetgeen Xenophon *Hellenica* 2, 1 vertelt van de zaamezwooren soldaten van Eteonikos op Chios, die als herkenningsteeken een kalamos droegen. Deze halm zou tevens een teeken kunnen zijn van wanhoop, van een geheel en al opgeven, verzaken, afstand doen van het leven. Ik wil dit geval echter niet als bewijs gebruiken; want een moderne Aristarchos zou kunnen zeggen, dat zij toch eenig teeken moesten dragen, evenals de oude archikritikus van

maansche gebruik, voorzooverre daarbij een halm (festuca) werd gebruikt op de wijze die Plutarchus meêdeelt in zijn geschriftje: „Over de langzame wraak der Godheid.” Hij haalt daar een paar voorbeelden aan om te betoogen dat het dikwijls moeielijk is wetten en instellingen van menschen, laat staan goddelijke, te begrijpen. Zoodra de ephoren te Sparta hun ambt aanvaardden kondigden zij af dat het iedereen verboden was een knevel te dragen. Dat verbod lijkt werkelijk zonderling, maar zal evengoed zijn redelijken oorsprong hebben gehad als het gebruik van den halm bij de Romeinen, die, volgens Plut., „een dunnen stroohalm plegen te werpen op het lichaam van hem, dien zij vrijlaten.”

Het zou inderdaad onmogelijk zijn dit symbool te verklaren, wanneer men het wil beschouwen als eene bekrachtiging van den koop of van het eigendomsrecht. Maar de beteekenis is zoo klaar als de dag, wanneer men het symbool beschouwt als eene feitelijke, zinnelijke, verklaring dat de verkooper of gever zijn vroeger recht op de verkocht of gegeven wordende zaak van nu af aan gelijk stelt met een stroohalm, met niets; dat hij het wegwerpt als een strootje. Bij de Germanen en Romeinen is dit niet in 't oogvallend, maar men vindt de verklaring, en tevens het bewijs dat dit rechtssymbool een overoud Arisch symbool is, in de Sanskrietsche letterkunde, die reeds zoovele dingen heeft verklaard.

In het drama Candakausikam, waarvan ik voor eenigen tijd den inhoud heb meêgedeeld in den Nederlandschen Spectator, is koning Hariçandra ad incitas redactus. Daar hij geen ander middel ziet om geld te krijgen tot afdoening zijner schuld, besluit hij zich zelf te verkoopen, gaat naar de markt en *çirasi trnam dattvá* d. i. een stroohalm op zijn hoofd plaatsende, roept hij: *Bho sádhavah! Kenápi khalu káryena gatyantaram*

apacyatá Lakshenáyam suvarnanám útmá vikriyate mayá. Dat wil zeggen: „Goede lieden! Door den nood gedwongen en geen anderen uitweg ziende, bied ik mij zelve te koop aan voor honderdduizend goudstukken.” Iedereen wordt door den hoogen prijs afgeschrikt, zoodat hij moet toelaten dat ook zijne vrouw en zoon zich verkoopen, waarop hij voor een minderen prijs het eigendom wordt van een *candála*, die later Yama, de *dharmarāja*, blijkt te zijn. De stroohalm dient hier dus om aan te wijzen, dat hij van zich zelve afstand doet, dat hij te koop is.

Merkwaardig is zeker het door Grimm meêgedeelde over de oudfransche spreekwijze *rompre le festu (fêtu)*, voor „opgeven, opzeggen, het land ruimen”. In den roman d'Alexandre

Vat'en en ta contrée, *rompus est li festus* Roquef 1,563a.

Il t'estuet *rompre le festu*,

Va, si vuide tost mon ostel! Méon IV, 16.

Qui jadis *rompi le festu* au monde. Du Cange 3, 411 van iemand die der wereld vaarwel zecht, een *beghevene*, zooals broeder Gijsbrecht. *Rompre* beteekent hier niet „stuk breken”, maar den halm van den grond afbreken, om hem symbolisch te gebruiken.

Onze uitdrukking: „breken met iemand” is waarschijnlijk uit dit gebruik ontstaan.

Misschien vindt men een spoor van een soortgelijk symbolisch gebruik van den halm bij de Grieken, in hetgeen Xenophon *Hellenica* 2, 1 vertelt van de zaamezwoeren soldaten van Eteonikos op Chios, die als herkenningsteeken een kalamos droegen. Deze halm zou tevens een teeken kunnen zijn van wanhoop, van een geheel en al opgeven, verzaken, afstand doen van het leven. Ik wil dit geval echter niet als bewijs gebruiken; want een moderne Aristarchos zou kunnen zeggen, dat zij toch eenig teeken moesten dragen, evenals de oude archikritikus van

maansche gebruik, voorzooverre daarbij een halm (festuca) werd gebruikt op de wijze die Plutarchus meêdeelt in zijn geschriftje: „Over de langzame wraak der Godheid.” Hij haalt daar een paar voorbeelden aan om te betoogen dat het dikwijls moeielijk is wetten en instellingen van menschen, laat staan goddelijke, te begrijpen. Zoodra de ephoren te Sparta hun ambt aanvaardden kondigden zij af dat het iedereen verboden was een knevel te dragen. Dat verbod lijkt werkelijk zonderling, maar zal evengoed zijn redelijken oorsprong hebben gehad als het gebruik van den halm bij de Romeinen, die, volgens Plut., „een dunnen stroohalm plegen te werpen op het lichaam van hem, dien zij vrijlaten.”

Het zou inderdaad onmogelijk zijn dit symbool te verklaren, wanneer men het wil beschouwen als eene bekrachtiging van den koop of van het eigendomsrecht. Maar de beteekenis is zoo klaar als de dag, wanneer men het symbool beschouwt als eene feitelijke, zinnelijke, verklaring dat de verkooper of gever zijn vroeger recht op de verkocht of gegeven wordende zaak van nu af aan gelijk stelt met een stroohalm, met niets; dat hij het wegwerpt als een strootje. Bij de Germanen en Romeinen is dit niet in 't oogvallend, maar men vindt de verklaring, en tevens het bewijs dat dit rechtssymbool een overoud Arisch symbool is, in de Sanskrietsche letterkunde, die reeds zoovele dingen heeft verklaard.

In het drama *Candakausikam*, waarvan ik voor eenigen tijd den inhoud heb meêgedeeld in den *Nederlandschen Spectator*, is koning *Hariçandra ad incitas redactus*. Daar hij geen ander middel ziet om geld te krijgen tot afdoening zijner schuld, besluit hij zich zelf te verkoopen, gaat naar de markt en *çirasi trnam dattvá* d. i. een stroohalm op zijn hoofd plaatsende, roept hij: *Bho sádhavah! Kenápi khalu káryena gatyantaram*

apacyatá Lakshenáyam suvarnanám útmá vikriyate mayá. Dat wil zeggen: „Goede lieden! Door den nood gedwongen en geen anderen uitweg ziende, bied ik mij zelve te koop aan voor honderdduizend goudstukken.” Iedereen wordt door den hoogen prijs afgeschrikt, zoodat hij moet toelaten dat ook zijne vrouw en zoon zich verkoopen, waarop hij voor een minderen prijs het eigendom wordt van een *candála*, die later Yama, de *dharmarāja*, blijkt te zijn. De stroohalm dient hier dus om aan te wijzen, dat hij van zich zelve afstand doet, dat hij te koop is.

Merkwaardig is zeker het door Grimm meêgedeelde over de oudfransche spreekwijze *rompre le festu (fêtu)*, voor „opgeven, opzeggen, het land ruimen”. In den roman d'Alexandre

Vat'en en ta contrée, *rompus est li festus* Roquef 1,563a.

Il t'estuet *rompre le festu*,

Va, si vuide tost mon ostel! Méon IV, 16.

Qui jadis *rompi le festu* au monde. Du Cange 3, 411 van iemand die der wereld vaarwel zecht, een *beghevene*, zooals broeder Gijsbrecht. *Rompre* beteekent hier niet „stuk breken”, maar den halm van den grond afbreken, om hem symbolisch te gebruiken.

Onze uitdrukking: „breken met iemand” is waarschijnlijk uit dit gebruik ontstaan.

Misschien vindt men een spoor van een soortgelijk symbolisch gebruik van den halm bij de Grieken, in hetgeen Xenophon *Hellenica* 2, 1 vertelt van de zaamezwoeren soldaten van Eteonikos op Chios, die als herkenningsteeken een kalamos droegen. Deze halm zou tevens een teeken kunnen zijn van wanhoop, van een geheel en al opgeven, verzaken, afstand doen van het leven. Ik wil dit geval echter niet als bewijs gebruiken; want een moderne Aristarchos zou kunnen zeggen, dat zij toch eenig teeken moesten dragen, evenals de oude archikritikus van



DRUCK. GEBIJ

H. R. VAN ELK

DOELM. CHT.

B.

28